

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Adam Přerovský

Poškozený v trestním řízení

Diplomová práce

Olomouc 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Poškozený v trestním řízení vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.

V Olomouci dne 6. 3. 2012

Adam Přerovský

Obsah

1	ÚVOD	- 5 -
2	Historický vývoj postavení poškozeného	- 7 -
2.1	Postavení poškozeného do 31. 12. 1961.....	- 7 -
2.2	Poškozený ve světle zákona č. 141/1961 Sb.....	- 9 -
3	Pojem poškozeného	- 12 -
3.1	Poškozený před novelou č. 181/2011 Sb.....	- 12 -
3.1.1	„Stará“ definice poškozeného.....	- 12 -
3.1.2	Kategorie poškozených.....	- 14 -
3.2	Poškozený a novela č. 181/2011 Sb.....	- 15 -
3.2.1	„Nová“ definice poškozeného.....	- 15 -
4	Poškozený vs. oběť	- 16 -
5	Postavení poškozeného v trestním řízení a jeho procesní práva	- 18 -
5.1	Práva náležející každému poškozenému	- 19 -
5.2	Práva poškozeného v úzkém slova smyslu.....	- 22 -
5.3	Poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení	- 25 -
5.4	Právo na informace o tzv. nebezpečném obviněném.....	- 26 -
5.5	Vzdání se procesních práv poškozeného.....	- 28 -
5.6	Problematika institutu společného zmocněnce	- 28 -
6	Trestní stíhání se souhlasem poškozeného	- 32 -
7	Poškozený a odklony v trestním řízení	- 36 -
7.1	Poškozený a podmíněné zastavení trestního stíhání.....	- 36 -
7.2	Poškozený a narovnání.....	- 38 -
7.3	Poškozený a odstoupení od trestního stíhání	- 39 -
8	Adhezní řízení	- 41 -
8.1	Pojem, smysl a subjekt adhezního řízení	- 41 -
8.2	Předpoklady pro přiznání nároku poškozeného aneb co přinesla novela č. 181/2011 Sb.	- 42 -
8.2.1	Hmotněprávní předpoklady pro přiznání nároku poškozeného	- 42 -
8.2.2	Procesní předpoklady pro přiznání nároku poškozeného	- 43 -
8.3	Rozhodnutí o přiznání nároku poškozenému.....	- 45 -
9	Postavení poškozeného v trestním řízení de lege ferenda	- 48 -
9.1	Věcný záměr nového trestního řádu	- 49 -
9.2	„Rozhodování o poškozeném“, právo poškozeného podat odpor proti trestnímu příkazu a provést výslech svědka.....	- 50 -
10	ZÁVĚR	- 52 -
11	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	- 54 -

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- TrŘ** Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- TZ** Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- ZSVM** Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů
- TrP** Zákon č. 301/2005 Z. z., trestný poriadok, ve znění pozdějších předpisů
- ObčZ** Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- ZPr** Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů
- ObchZ** Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- AutZ** Zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů
- VynZ** Zákon č. 527/1990 Sb., o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích, ve znění pozdějších předpisů
- AntiDZ** Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)

1 ÚVOD

Diplomová práce, jak již samotný název napovídá, se věnuje jednomu z nejvýznamnějších subjektů trestního řízení – poškozenému. Cílem práce je pojednat o postavení poškozeného v trestním řízení a o praktických a teoretických problémech s tím spojených. Úkolem je zjistit, zda současná právní úprava postačuje potřebám praxe a v návaznosti na to navrhnout případné změny *de lege ferenda*, směřující ke zlepšení trestněprocesního postavení poškozeného. Diplomová práce obsahuje zhodnocení platné právní úpravy a aplikační praxe, přičemž vychází z právního stavu účinného k 1. lednu 2012.

Úroveň zpracování tématu na poli české trestněprocesní literatury je poměrně vysoká. Po monografiích J. Jelínka¹ a J. Láta², kteří o postavení poškozeného v trestním řízení zevrubně pojednali již v minulosti, došlo díky rozsáhlému dílu autorů M. Růžičky, F. Púryho a J. Zezulové³ ke koncepčnímu vyplnění dalších možných mezer. Opomenout nelze ani celou řadu odborných článků, zabývajících se zejména procesními právy poškozeného, problémy jejich uplatnění, institutem souhlasu poškozeného s trestním stíháním a adhezním řízením.

Práce je zpracována na podkladě řady odborných pramenů, kterými jsou zejména právní předpisy, judikatura, odborné monografie a články, tiskové zprávy, internetové zdroje, důvodové zprávy a věcné záměry zákonů. K naplnění cíle diplomové práce je užito analytických, popisných, systematických a komparativních metod výzkumu.

Vlastní text je členěn na osm kapitol. Práce chronologicky vychází z historického pojetí postavení poškozeného, na což navazuje analýza současného stavu a rozbor vybraných institutů ovlivňujících postavení poškozeného. Vše je završeno úvahami o možnostech zlepšení právní úpravy.

Na úvodní historicky laděnou kapitolu navazuje pojednání o samotném pojmu „poškozený v trestním řízení“, který je jak subjektem, tak i samostatnou stranou trestního řízení. Čtvrtá kapitola je věnována viktimologickým souvislostem s poukázáním na chystané přijetí zákona o obětech trestných činů. Pátá až osmá kapitola představují samotné jádro diplomové práce, kdy se postupně zabývá procesními právy poškozeného, přičemž poukazují na problémy jejich uplatnění a na znevýhodněné postavení poškozeného oproti osobě obviněné. Dále se práce věnuje jednotlivým vybraným institutům, které mají na postavení poškozeného zásadní vliv. Jsou jimi institut společného zmocněnce, trestní stíhání se souhlasem poškozeného, odklony

¹ JELÍNEK, Jiří. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998, 190 s.

² LÁTAL, Jaroslav. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení: Příručky ministerstva spravedlnosti, SV AZEK 54*. 1. vydání. Praha: SEVT, 1994, 246 s.

³ RŮŽIČKA, Miroslav, PÚRY, František, ZEZULOVÁ, Jana. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 759 s.

v trestním řízení a adhezní řízení. Celou práci uzavírá pojednání o námětech de lege ferenda, které se kromě závěrečné kapitoly vyskytují taktéž v rámci analýzy jednotlivých institutů.

Převážná část diplomové práce je ovlivněna novelizací trestního řádu, provedenou zákonem č. 181/2011 Sb. Tato novela se zásadně promítla do procesního postavení poškozeného v trestním řízení, a je jí tudíž věnována značná pozornost, což se projevuje zejména při definování pojmu poškozeného a při pojednání o adhezním řízení.

Přestože se práce samotným tématem zabývá, co možná nejzevrubněji, není možné vzhledem k jejímu omezenému rozsahu a významu institutu poškozeného učinit pojednání komplexnější, které by si poškozený jistě zasloužil. Zpracování dané problematiky v širším kontextu, nezbyvá než ponechat práci rigorózní popř. disertační.

2 Historický vývoj postavení poškozeného

2.1 Postavení poškozeného do 31. 12. 1961

Stejně jako většina institutů trestního práva procesního, tak i postavení poškozeného v trestním řízení prošlo v průběhu dvacátého století jistým vývojem. Považuji tedy za žádoucí, učinit stručný historický exkurz a seznámit tak čtenáře s tím, jakým způsobem se na území Čech a Moravy postavení poškozeného postupem času vyvíjelo.

Tuto kapitolu lze rozdělit do několika časových etap. Úvod je věnován procesnímu postavení poškozeného v právní úpravě účinné na území bývalé Československé republiky do 1. srpna 1950. Počátek druhé etapy lze datovat od účinnosti zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). Závěr kapitoly pojednává o tom, jakým způsobem upravoval práva a povinnosti poškozeného trestní řád z roku 1956.

Na území bývalého Československa platil rakouský trestní řád z roku 1873 (zákon č. 119/1873 říšského zákona, jímž se zaváděl trestní řád soudní). Uvedený zákon rozlišoval dvojí postavení poškozené osoby. Toto rozlišení záviselo na tom, zda se jednalo o delikty stíhané z moci úřední, nebo o činy, jejichž stíhání stát vyhradil soukromé žalobě. Dle toho trestní řád poškozené dělil na *soukromé žalobce* a *soukromé účastníky*. Dle ustanovení § 46 rakouského trestního řádu ten, komu bylo ublíženo na jeho právech, má právo se připojit pro své soukromoprávní nároky k trestnímu řízení a stává se soukromým účastníkem. O trestním stíhání a možnosti připojení se měl být poškozený, který byl dotčen veřejnožalobním trestným činem, včas vyrozuměn. Připojení se k trestnímu řízení bylo zcela neformální. Záleželo na soukromém účastníku, zda tak učinil písemně či ústně. Tento úkon však bylo zapotřebí učinit do počátku hlavního přelíčení a stačilo tvrzení poškozeného o existenci nároku. Tímto se osoba stala tzv. soukromým účastníkem (§ 47). Základní podmínkou však bylo, že byl soukromý účastník trestným činem přímo poškozen (ne např. dědic), a to v soukromých právech a že mu vznikla hmotná škoda, číselně prokazatelná.⁴

Dle trestního řádu byl poškozený vedlejším účastníkem, a proto mu byla přiznána řada procesních oprávnění. Za nejdůležitější právo soukromého účastníka lze považovat právo nastoupit místo veřejného žalobce, který ustoupil od stíhání. Tímto úkonem soukromý účastník uplatnil své právo a stal se tak žalobcem podpůrným (subsidiárním).⁵ Taková žaloba byla považována za rovnocennou s obžalobou podanou státním zástupcem. Nelze ale zcela ztotožňovat procesní oprávnění těchto dvou účastníků. Soukromý účastník neměl například

⁴ SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení platného v zemi české a moravskoslezské*. 1. vydání. Praha: Melantrich 1946, s. 68-69.

⁵ JELÍNEK, Jiří. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998, s. 13.

právo podat subsidiární obžalobu v řízení před státním a stanným soudem. Konečně státní zástupce byl oprávněn kdykoliv převzít trestní stíhání zpět. Pokud tak učinil, s podpůrného žalobce se stával nazpět soukromý účastník.

Odlišná právní úprava platila pro soukromožalobní delikty. „*Osobou oprávněnou k soukromé žalobě byl ten, komu bylo vyhrazenými činy ublíženo na jeho právech (tzv. soukromý žalobce) (§ 46). Právy se rozuměla nejen práva majetkové povahy, ale všechna práva, kterým zákon poskytoval právní ochranu. Soukromý žalobce se mohl v trestním řízení domáhat svých soukromoprávních nároků „žádostí za trestní stíhání“ podanou v zákonné lhůtě.*“⁶

Dalším milníkem ve vývoji procesních práv poškozeného byl trestní řád z roku 1950 (zákon č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním), dle kterého byl poškozeným ten, kdo utrpěl škodu trestným činem, který byl předmětem trestního řízení (§ 48). Na rozdíl od předchozí právní úpravy mohl vykonávat práva poškozeného, který zemřel, jeho právní nástupce. Škoda musela být způsobena zažalovaným trestným činem, tj. skutkem, který byl předmětem žaloby (§ 85, § 86). Tato osoba byla oprávněna uplatnit v trestním řízení své nároky vzešlé z trestného činu a činit návrhy v hlavním i odvolacím líčení (§ 48).

Jak shodně uvádějí Látal a Jelínek⁷, trestní řád z roku 1950 považoval za poškozeného jen toho, komu přiznal oprávnění žádat, aby uplatnil svůj nárok na náhradu škody v trestním (adhezním) řízení. Soudu nepříslušelo právo rozhodovat o nárocích toho, kdo nebyl trestným činem poškozen. O nárocích poškozeného mohl soud rozhodovat pouze na návrh. Bez této žádosti rozhodnout nemohl. Soud nerozhodoval o náhradě škody z moci úřední. Kromě práva uplatnit nárok na náhradu škody, přiznával trestní řád z roku 1950 poškozenému řadu dalších procesních oprávnění. Mezi tato práva patřilo např. právo uplatňovat své nároky vzešlé z trestného činu (§ 48), právo nahlížet do spisů (§66), právo být vyrozuměn o hlavním líčení a odvolacím líčení, právo být zastoupen zmocněncem a řada dalších procesních práv. Zmíněný trestní řád znal také možnost prokurátora zajistit movité věci obviněného, byla-li zde důvodná obava, že uspokojení nároků poškozeného bude zmařeno.

Trestní řád z roku 1956 (zákon číslo 64/1956 Sb. o trestním řízení soudním) chápal institut poškozeného stejně, jako trestní řád předchozí. Zvolil však definici, která se na první pohled neshodovala s tou předchozí, avšak obsahově byla totožná.⁸ Poškozeným byl ten, komu byla trestným činem způsobena škoda, pokud by nárok na její náhradu bylo možno uplatňovat před osudem v řízení ve věcech občanskoprávních, nebyl-li v řízení spoluobviněný (§ 7 odst. 10).

⁶ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 15.

⁷ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 16-17. LÁTAL, Jaroslav. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení: Příručky ministerstva spravedlnosti, SV AZEK 54*. 1. vydání. Praha: SEVT, 1994, s. 6-7.

⁸ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 18.

Oproti předchozí právní úpravě, kdy stačilo, aby poškozený svůj návrh uplatnil do okamžiku, než se soud odebral k závěrečné poradě, musel dle trestního řádu z roku 1956 poškozený uplatnit svůj návrh ještě před zahájením hlavního líčení (§ 244 odst. 5). Dále platily překážky věci rozsouzené a věci zahájené. Poškozený tak nemohl uplatnit nárok na náhradu škody, učinil-li tak již v občanskoprávním řízení. I zde platilo pravidlo zákazu trestních soudů rozhodovat o náhradě škody ex officio a trestní řád ani prokurátorovi nepřiznával právo učinit návrh na náhradu škody.⁹

Jak je vidno z výše uvedeného, úpravy z roků 1950 a 1956 měly na jedné straně řadu společných rysů, ale v něčem se zároveň lišily. Společným jim bylo dále např. chápání pojmu poškozeného, kterým mohla být pouze osoba, která utrpěla škodu z trestného činu. Naproti tomu odlišnost lze spatřovat v možnosti odvolání se proti odsuzujícímu rozsudku. Zatímco podle úpravy z roku 1950 poškozený tímto právem disponoval, trestní řád z roku 1956 mu právo odvolat se nepřiznával.¹⁰

2.2 Poškozený ve světle zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád

V současné době platí na území České republiky trestní řád z roku 1961 (zákon číslo 141/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů – dále jen „TrŘ“). Na rozdíl od trestního zákoníku, jakožto hmotněprávního předpisu, nedošlo zatím v oblasti trestněprocesní k rekodifikaci. I když se tato skutečnost setkala s širokou vlnou kritiky, zejména z řad odborné veřejnosti, zákonodárce prozatím preferoval jít cestou dílčích novel a nikoli změnou celého trestního řádu.

Než se dostanu k samotnému vymezení pojmu „poškozený“ dle současně platné a účinné právní úpravy, rád bych se zmínil o některých zásadních změnách, ke kterým po dobu platnosti zákona č. 141/1961 Sb. došlo.

Jak uvádí M. Růžička, vycházejíce z Učebnice trestního řízení z roku 1963, „nový trestní řád“ (myšleno trestní řád z roku 1961) posílil postavení poškozeného v trestním řízení. Zajišťoval možnost aktivnější role poškozeného v samotném procesu, kdy se poškozený mohl účastnit řízení jako jedna ze stran a napomáhat tak svou činností k samotnému dosažení účelu trestního řízení. Zákonná úprava z roku 1961 se v některých směrech lišila od předchozích dvou. Zejména vymezením samotného pojmu „poškozený“, jeho procesními možnostmi a pojetím adhezního řízení. Tyto změny měly sloužit zejména k tomu, ..., *aby soud mohl již v trestním řízení spolu s otázkou viny a trestu urychleně rozhodnout i o nároku poškozeného na náhradu škody způsobené trestným činem, což mělo význam reparační i preventivní.*⁴¹

⁹ LÁTAL: *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody...*, s. 6-7.

¹⁰ LÁTAL: *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody...*, s. 10.

¹¹ RŮŽIČKA, Miroslav, PŮRY, František, ZEZULOVÁ, Jana. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 184-188.

Trestní řád byl a je po dobu své existence měněn řadou novel. Jen některé se však dotýkaly problematiky poškozeného, potažmo adhezního řízení. Například novela č. 178/1990 Sb. zrušila možnost prokurátora, vyžadovala-li to ochrana zájmů společnosti, socialistických organizací nebo pracujících, navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku zavázal obžalovaného k náhradě škody. Dále tato novela přinesla seznam deliktů, které je možno stíhat pouze se souhlasem poškozeného.¹²

Počínaje změnami, které přinesla novelizace roku 1993, muselo být usnesení o odložení trestního stíhání doručeno poškozenému, pokud byl znám, který se pak mohl bránit podáním stížnosti. Tato novela upravila dále novou formu odklonu, a to *podmíněné zastavení trestního stíhání*.

Asi nejvýznamnější změny přinesla novela č. 265/2001 Sb., která nabyla účinnosti 1. ledna 2002. Co se týče definice poškozeného v ustanovení § 43 odst. 1 TrŘ, ta zůstala zachována. Nově byl však do TrŘ včleněn odstavec druhý uvedeného paragrafu, který uvádí, že „za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem.“ Tento přístup podle některých autorů zúžil samotnou definici. Jiní autoři zase nespárovali ve zmiňovaném ustanovení radikální změnu a domnívali se, že došlo pouze k upřesnění samotného pojmu.¹³

Dále tato novela rozšířila paletu procesních práv poškozeného. Mezi nejvýznamnější patří možnost poškozeného podávat řádný opravný prostředek – stížnost proti usnesení o postoupení věci nebo zastavení trestního stíhání – učiněný v přípravném řízení.¹⁴ Došlo k zavedení poučovací povinnosti orgánů činných v trestním řízení týkajících se procesních práv poškozeného (§ 163 TrŘ, § 310 odst. 2 TrŘ) a k vtělení nového ustanovení § 43 odst. 4 TrŘ, které umožňuje poškozenému vzdát se svých procesních práv.

Zákonodárce se zmiňovanou novelou poměrně úspěšně snažil přiblížit procesní postavení osoby poškozené k právům, kterými disponuje obviněný. V potaz je však třeba také brát hlavní účel a smysl trestního řízení, a to náležité objasnění trestných činů a potrestání jejich pachatelů. Není tedy žádoucí, aby posilování procesních práv poškozeného nemělo hranic a vedlo tak

¹² Tamtéž, s. 212-218.

¹³ Jelínek se domníval, že zavedení § 43 odst. 2 pojem poškozeného zúžil. Vycházel přitom z důvodové zprávy, dle níž dosavadní zákonné vymezení pojmu poškozeného se v některých případech ukazovalo jako příliš široké. Tyto své argumenty podpořil zúžením pojmu poškozeného ve vztahu k institutu narovnání. Pro účely narovnání totiž nepřísluší práva poškozeného tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody. Na druhou stranu Kuchta hodnotil nově vložený odstavec druhý jako nic nového nepřinášející, ale pouze zdůrazňující fakt, že za poškozeného je třeba považovat pouze toho, komu byla způsobena škoda trestním činem, nikoli tedy např. činem jinak trestným nebo skutkem, kterému chybí některý obligatorní znak trestného činu. (viz. RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezní...*, s. 224.)

¹⁴ JELÍNEK, Jiří. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány, *Kriminalistika*, 2003, č. 2, s. 113.

k zásadnímu zpomalení celého procesu. Je tedy zapotřebí pečlivě vyvážit výše zmíněné cíle, ke kterým trestní řízení směřuje.

Změny učiněné novelou z roku 2001 byly odbornou veřejností spíše přijímány s povděkem, jelikož nasměřovaly institut poškozeného a jeho procesních oprávnění správným směrem. Neznamená to však, že zde neexistovala snaha o dosažení zásadnějších změn a o přiblížení trestního práva procesního k účelu tzv. restorativní justice.

3 Pojem poškozeného

3.1 Poškozený před novelou č. 181/2011 Sb.

3.1.1 „Stará“ definice poškozeného

Dne 1. července 2011 nabyl účinnosti zákon č. 181/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. Tato novelizace přinesla řadu bezesporu zásadních změn, týkajících se zejména postavení poškozeného a adhezního řízení.

Než se však dostanu k definování poškozeného dle v současné době účinného znění trestního řádu, nebude jistě od věci, nastínit právní úpravu dřívější. Od roku 1961 až do července 2011 nedošlo k žádné zásadní změně v definování poškozené osoby, až na výše uvedenou novelu č. 265/2001 Sb., kdy došlo vložением § 43 odst. 2 TrŘ ke zúžení definice poškozeného. Z toho vyplývá, že za padesát let existence neměnné definice pojmu „poškozený“, byl tento pojem jak akademicky, tak judikatorně detailně propracován. Proto nelze opomenout a čtenářům této práce nepřiblížit tuto dnes již „starou“ právní úpravu.

Při odhlédnutí od legální definice, lze o poškozeném říct, že je významným subjektem trestního procesu. Svou účastí na trestním řízení může poškozený napomáhat jak k přesnějšímu objasnění samotného trestného činu, tak k dosažení vlastního psychického, potažmo i materiálního zadostiučinění. Lze předpokládat, že poškozená osoba bude mít nemalý zájem na spravedlivém potrestání pachatele i když existuje řada případů, kdy poškozený trpí traumatem ze spáchaného trestného činu a účast na řízení pro něj představuje zvýšenou psychickou zátěž.

Předchozí znění trestního řádu považovalo za poškozeného (§ 43 odst. 1 TrŘ) toho, *komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda*. Jak uvádí J. Jelínek¹⁵, zdánlivě široký pojem byl a nadále je regulován dvěma ustanoveními.

Prvním je zde již zmiňované znění § 43 odst. 2 TrŘ a totiž, že za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem. Uvedený korektiv má dosah na všechna stádia trestního řízení.¹⁶ Druhé omezení se týká pouze institutu narovnání. Z řízení o narovnání byl vložением § 310a TrŘ vyloučen právní

¹⁵ JELÍNEK, Jiří. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001. *Kriminalistika*, 2002, č. 1, s. 29 – 30.

¹⁶ Dle důvodové zprávy k novele 265/2001 Sb., byl odstavec druhý § 43 TrŘ do trestního řádu vložen z důvodu upřesnění, aby § 43 TrŘ nezahrnoval i takové osoby, které jsou sice jednáním pachatele postiženy, ale až zprostředkovaně nebo se za poškozeného jen označují. Tento zákonodárcův krok byl částí odborné veřejnosti kritizován. Například J. Jelínek navrhoval praktičtější řešení k dosažení zákonodárcem sledovaného účelu. Jedná se o zavedení formálního postupu, na konci kterého by bylo vydáno rozhodnutí, kterým se určuje, zda osoba je či není poškozený. Toto by s sebou navíc přinášelo možnost bránit se proti takovému rozhodnutí řádným opravným prostředkem. (viz. JELÍNEK: Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001..., s. 30.).

nástupce poškozeného (dědic, pojišťovna, která uhradila škodu způsobenou trestným činem). Ustanovení § 310a uvádí, že pro účely narovnání nepřísluší práva poškozeného tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody.

Definice poškozeného v sobě před poslední novelizací skrývala řadu prvků, které pomáhaly v konkrétním případě určit, jaká újma musela být osobě způsobena, aby se mohla považovat za osobu poškozenou. Jedná se o tyto pojmy: *ublížení na zdraví, majetková, morální a jiná škoda*.

Ublížením na zdraví se rozumělo: „*stav (onemocnění, poranění), který porušením normálních tělesných nebo duševních funkcí znesnadňuje výkon obvyklé činnosti nebo má jiný vliv na obvyklý způsob života poškozeného a který zpravidla vyžaduje lékařského ošetření, i když nezanechává trvalé následky.*“¹⁷ Postavení poškozeného tak příslušelo (i nadále přísluší) osobě, které ublížením na zdraví žádná majetková škoda nevznikla.

Za majetkovou škodu lze považovat: „*majetkovou újmu vyjádřitelnou v penězích a záležející ve zmenšení majetku poškozeného nebo v neuskutečněném přínosu do majetku poškozeného.*“¹⁸ Pojem „majetková škoda“ byl typický pro trestně-procesní definici poškozeného. Toto pojmosloví však neodpovídalo kategorizaci škod dle práva občanského. Pojem trestního řádu „majetková škoda“ byl širší než škoda dle občanskoprávního pojetí. „*Za majetkovou újmu se považovaly i takové újmy, u kterých se připouští jejich zmírnění, resp. vyvážení peněžitou cestou (bolestné, ztížení společenského uplatnění).*“¹⁹

Dále zákon hovořil o morální a jiné škodě. Za *morální škodu* lze považoval újmu způsobenou např. trestnými činy proti lidské důstojnosti, proti pořádku ve věcech veřejných nebo hrubě narušujícími občanské soužití.²⁰

Poslední újmou přicházející v úvahu byla tzv. *jiná škoda*. Jinou škodou se zde rozumí „*zejména škoda způsobená na právech, popř. porucha zdraví menší intenzity, než která je naznačena ve vysvětlivce sbora (srov. R III/1967).* „*Jiná škoda*“ vzniká také např. *jednáním pachatele proti životu nebo zdraví, event. proti majetku, které je z hlediska stádií vývoje trestného činu toliko přípravou nebo pokusem. Takovým jednáním jsou obroženy společenské vztahy týkající se života, popř. zdraví občana, proti němuž útok směřoval, nebo společenské vztahy týkající se jeho majetku. V tomto případě škoda způsobená na bezpečnosti života občana, zdraví a majetku je jinou škodou (§ 43 odst. 1), jejíž způsobení opravňuje toho, komu byla způsobena, aby vystupoval v trestním řízení jako poškozený.*“²¹ Vyše uvedené pojetí jiné škody, co se týče vývojových

¹⁷ ŠÁMAL, Pavel. In ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád, komentář – 1. díl*. 6. vydání. Praha: C. H. BECK, 2008, s. 310 (§ 43 TrŘ).

¹⁸ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vydání podle novelizované právní úpravy účinné od 1. 1. 2010. Praha: Leges, 2010, s. 244.

¹⁹ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 23.

²⁰ CÍSAŘOVÁ, Dagmar a kol. *Trestní právo procesní*. 4. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006, s. 195.

²¹ ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 311.

stádií trestného činu, bylo na výsost vhodné, jelikož existuje řada trestných činů, které jsou materiálně pouhým pokusem či jejich objektivní stránka zahrnuje pokus i přípravu.²²

Aby došlo k naplnění zákonných podmínek a osoba tak mohla být považována za poškozeného, bylo a doposud je zapotřebí, aby jedna z výše uvedených újem byla poškozenému způsobena trestným činem (viz. výše negativní vymezení v § 43 odst. 2 TrŘ). Tzn., že musí existovat příčinná souvislost mezi škodou a skutkem uvedeným v žalobním návrhu, přičemž nezávisí na právním posouzení skutku.²³ Poškozený může ovšem vykonávat svá práva v trestním řízení v takovém rozsahu, v jakém mu dle trestního řádu přísluší. „*Např. při stíhání obviněného pro pokračující trestný čin může být určitý subjekt (fyzická nebo právnická osoba a rovněž stát) v postavení poškozeného pouze ve vztahu k tomu dílčímu útoku, z něhož mu vznikla újma uvedená v ustanovení § 43 odst. 1 TrŘ a který spolu s dalšími dílčími útoky tvoří jeden skutek z hlediska trestního práva hmotného.*“²⁴

Skutečnost, že mezi žalovaným skutkem a újmou musí existovat kauzální nexus, platí i po poslední novelizaci. Již několikrát zmiňovaný odstavec druhý § 43 TrŘ zůstal novelou č. 181/2011 Sb. nedotčen.

3.1.2 Kategorie poškozených

Dalším charakteristickým rysem postavení poškozeného před poslední novelizací trestního řádu, bylo dvojí pojetí poškozeného. Trestní řád rozlišoval *poškozeného s nárokem na náhradu škody a poškozeného, kterému tento nárok nepřísluší* (dále jen „obyčejný poškozený“). Uplatňovat náhradu škody a být tak subjektem adhezního řízení mohl pouze takový poškozený, kterému byla způsobena tzv. *majetková škoda vyjádřitelná v penězích*.²⁵ Tedy pouze jediná ze škod charakterizujících poškozeného.

Na druhou stranu *obyčejným poškozeným* byl každý poškozený, který splňoval zákonné podmínky, ale který nemohl nárokovat náhradu škody v adhezním řízení. Za obvyčejného poškozeného se považoval i ten, kterému byla škoda plně nahrazena (logicky již nemohl být subjektem adhezního řízení).²⁶ Z uvedeného vyplývá, že „*pojem poškozeného v trestním řízení přesahoval pojem poškozeného – subjektu adhezního řízení.*“²⁷ Rozlišování dvou kategorií poškozených má vliv zejména na rozsah procesních oprávnění, která jednotlivým poškozeným náleží.

²² JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 25.

²³ JELÍNEK, Jirí a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 581.

²⁴ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezní...*, s. 239.

²⁵ „*Za majetkovou škodu se zde nepovažuje pouze zmenšení majetku, ale i jiná materiální újma, pokud její náhradu příslušné předpisy o odškodňování přiznávají (srov. R 28/1971) a jestliže ji lze odčinit nebo zmírnit uvedením do původního stavu, peněžitou náhradou nebo protibodnotou za utrpenou újmu určitého druhu (bolestné, náhrada ztížení společenské uplatnění). Dle judikatury lze za škodu považovat nejen újmu vzniklou zničením či poškozením věci, odcizením, zpronevěrou, podvodným vylákáním či zatajením věci, ale škodou jsou též vynaložené léčebné náklady, dávky nemocenského pojištění apod.*“ (viz. ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 1836.)

²⁶ ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 311.

²⁷ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 26.

3.2 Poškozený a novela č. 181/2011 Sb.

3.2.1 „Nová“ definice poškozeného

Jak již bylo výše uvedeno, trestní řád s účinností od 1. července 2011, doznal řady změn. Tyto změny směřují zejména ke zlepšení postavení poškozeného v souvislosti s rozšířením rozsahu adhezního řízení. Když vezmeme v úvahu, že zákonodárce po dobu padesáti let existence trestního řádu se samotnou definicí poškozeného téměř nehýbal a novelou č. 181/2011 Sb. došlo k její změně, naznačuje tento legislativní krok příchod jakési nové éry uplatňování práv poškozeného v rámci trestního řízení.

Ustanovení § 43 odst. 1 TrŘ v současnosti uvádí, že za poškozeného se považuje ten „*komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil.*“ Když novou definici porovnáme s předchozí, tak se nám nově objevují pojmy jako *nemajetková újma* a *ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil* (bezdůvodné obohacení). Naopak již legální definice postrádá pojmy *morální a jiná škoda*. Definičními znaky poškozeného, co se týče způsobené újmy, jsou nyní: ***ublížení na zdraví, majetková škoda a nově přistoupiší nemajetková újma a bezdůvodné obohacení.***

Zásadní změnou prošel odstavec třetí § 43 TrŘ, který rozšiřuje paletu nároků, které mohou poškození do budoucna uplatňovat v adhezním řízení. Poškozený je nyní již oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo vydat bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal.

Důvodová zpráva uvádí, že cílem předložené novely je větší možnost materiálního uspokojení poškozeného. Jak se z nově znějícího ustanovení § 43 TrŘ jeví, zákonodárce má zájem na tom, aby o náhradě nemajetkové újmy, popřípadě bezdůvodného obohacení, mohlo být rozhodnuto již v průběhu trestního řízení, což by mělo přinést výchovný efekt na pachatele a zejména pozitivně ovlivnit poškozeného. Novelou dochází k zásadní změně v pojmosloví. Cílem tohoto kroku, bylo sjednocení terminologie trestního řádu s pojmy užívanými občanským zákoníkem.²⁸

Rozšíření rozsahu a dosahu adhezního řízení se přímo nedotýká rozlišení mezi poškozeným *largo sensu* a subjektem adhezního řízení. Novelou došlo pouze k zúžení množiny tzv. obyčejných poškozených a rozšíření škály těch poškozených, kteří mohou být zároveň subjekty řízení adhezního.

²⁸ Důvodová zpráva k novele trestního řádu provedené zákonem č. 181/2011 Sb., s. 12.

4 Poškozený vs. oběť

V následujícím výkladu považuji za vhodné učinit zmínku o terminologickém rozlišení pojmu poškozený a oběť. Již na první pohled je zjevná rozdílnost mezi oběma pojmy. V zásadě lze rozlišovat následující tři kategorie subjektů: *poškozený* jakožto pojem trestního práva procesního, dále *oběť trestné činnosti* jako pojem, který byl poprvé do českého právního řádu zaveden zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a nakonec *oběť trestného činu* jako pojem viktimologický.

Výše uvedený zákon za oběť považuje osobu fyzickou, které vznikla škoda na zdraví v důsledku trestného činu. Dále tuto definici rozšiřuje i o osoby pozůstalé za podmínky, že pozůstalým je rodič, manžel nebo dítě zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žil v domácnosti nebo dále osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu.

Pojem oběť trestné činnosti je značně odlišný od pojmu poškozený dle TrŘ. Mezi odbornou veřejností se vedou debaty o tom, který z termínů je širší a který naopak užší. Lze shrnout, že pojem oběti je širší v tom, že nezahrnuje pouze osoby poškozené v přímé souvislosti s trestným činem, ale i osoby, u nichž k takové újmě došlo zprostředkovaně.²⁹ Na druhou stranu argument podporující užší pojetí oběti spočívá v tom, že za oběť může být dle znění zákona považována pouze fyzická osoba na rozdíl od poškozeného, kterým může být i osoba právnická. V neposlední řadě lze spatřovat rozdíl mezi oběma pojmy v újmě je charakterizující. U oběti se jedná o škodu na zdraví, zatímco poškozeného navíc charakterizuje majetková nebo nemajetková újma a bezdůvodné obohacení.

I když je patrné, že pojmy oběť trestné činnosti a poškozený se v některých znacích shodují a v jiných zase odlišují, nesmíme zapomenout, že jejich hlavním hodnotícím měřítkem je jejich účel.

Definice oběti trestné činnosti slouží k identifikaci fyzických osob za účelem poskytnutí peněžité pomoci. Jak uvádí důvodová zpráva, jedná se o osoby, „*kterým byla způsobena vážnější újma na zdraví a kteří objektivně nemají možnost v přijatelné lhůtě dosáhnout náhrady škody na pachateli.*“ V případě oběti je rozhodující sociální aspekt, nikoliv zajištění jejích práv v procesu odhalování pachatele a jeho postavení před soud.³⁰

Na druhou stranu účelem zákonodárcovy definice poškozeného ve smyslu trestněprocesním je určení osob, které za zákonem stanovených podmínek mohou být subjekty trestního řízení a uplatňovat tak svá práva jak za účelem vlastního zadostiučinění, tak s cílem přispět k rychlému potrestání pachatele.

²⁹ MUSIL, J. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, str. 270.

³⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 209/1997 Sb.

Závěrem této kapitoly bych se rád zmínil o připravovaném zákonu z dílny Ministerstva spravedlnosti České republiky. Dne 11. července 2011 byl ministrem spravedlnosti představen připravovaný zákon o obětech trestné činnosti. Jak vyplývá z výše uvedeného, problematika osob postižených trestnými činy je roztržena napříč právním řádem (trestní řád, zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, zákon o sociálních službách). Neexistuje tak jednotná právní úprava práv obětí jakožto příjemce ze strany státu. Cílem navrhovaného zákona je sjednocení právní úpravy ochrany obětí, posílení práv obětí i rozsahu pomoci, která je jim poskytována a zvýšení účasti neziskových organizací na pomoci obětem.³¹

Zákon by měl přinést do právního řádu nové instituty jako například *institut prohlášení oběti o následcích trestného činu (victim impact statement)*. Tato novinka spočívá v tom, že oběť bude moci kdykoliv během trestního řízení prohlásit, jaké následky na ní trestný čin zanechal. To může oběti pomoci při citovém vyrovnání se s událostí a obžalovaný bude mít možnost uvědomit si, co svým činem způsobil.

Dále má zákon o obětech trestné činnosti přispět k ochraně před sekundární viktimizací.³² Oběť bude moci požádat o provedení opatření, jež zabrání kontaktu s podezřelým, obviněným nebo obžalovaným. Dále bude mít možnost výběru vyslychající osoby podle pohlaví a v neposlední řadě právo být doprovázen důvěrníkem.³³

Z uvedeného lze usuzovat, že problematika ochrany obětí trestné činnosti je natolik obsáhlé téma, že není možné se jím v této práci detailněji zabývat. Výše byl proveden pouhý nástin daného tématu a zejména pojmové odlišení oběti od poškozeného. Nadále se již práce bude věnovat pouze postavení poškozeného z hlediska trestněprocesního.

³¹PALEČKOVÁ, Tereza. *Zákon o obětech trestné činnosti posílí jejich práva a ochranu*. [online]. Justice.cz, 11. července 2011 [cit. 10. 1. 2012]. Dostupné na: <<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=2375&d=317656>>.

³² „Sekundární viktimizace je definována v Doporučení (2006) 8 Výboru Ministrů na pomoc obětem trestných činů jako „viktimizace, ke které nedochází přímo následkem trestného činu, ale je výsledkem reakce institucí a jednotlivců na oběť“. Tato viktimizace zahrnuje nedostatek porozumění ke utrpení oběti a zanechává oběť v pocitu izolace, nejistoty a ztráty víry v pomoc společnosti. Tyto pocity zintenzivňují důsledky trestného činu tím, že prodlužují trauma, což také způsobuje vyvolání pocitu odcizení ke celé společnosti“ (viz. KRISTKOVÁ, Veronika a kol. *Legislativní ochrana obětí trestných činů před drubotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn*. Brno: Liga lidských práv, 2007. Dostupné na: <http://www.llp.cz/files/file/Analýza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf>.).

³³Prezentace z tiskové konference Ministerstva spravedlnosti ze dne 11. 7. 2011. Dostupné na: <<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=2375&d=317656>>.

5 Postavení poškozeného v trestním řízení a jeho procesní práva

Trestní řád hovoří o poškozeném jako o procesní straně (§ 12 odst. 6 TrŘ). Tímto dává zákonodárce poškozenému možnost aktivně vystupovat v trestním řízení a napomáhat tak svou účastí k dosažení účelu trestního řízení. Procesní práva, kterými poškozený disponuje, směřují: „1. k dosažení morální satisfakce spočívající v odsouzení pachatele, 2. k řešení konfliktu mezi pachatelem trestného činu a poškozeným, jenž byl založen spácháním trestného činu, 3. dále i k přiznání nároků na náhradu škody, nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obhacení.“³⁴

Poškozený bývá, s ohledem na své postavení v trestním řízení, řazen doktrínou k orgánům, vykonávajícím žalobní funkci. „Z povahy věci, z toho, že osvětluje povahu škody, která mu vznikla jednáním obžalovaného, že často může objasnit i způsob, kterým mu byla škoda způsobena, tedy objasnit okolnosti, které svědčí zpravidla proti žalovanému, dále z toho, že má zájem na výsledku řízení, a to na odsouzení obžalovaného, zejména vznikla-li mu škoda trestným činem, aby si tak zajistil uznání obžalovaného povinným nahradit mu škodu, popřípadě i z jiných důvodů (odsouzení obžalovaného má význam pro zachování vážnosti poškozeného u spoluobčanů, pro udržení dobrých rodinných vztahů apod.) vyplývá, že v procesu stojí poškozený na straně obžaloby.“³⁵

Poškozeného tak můžeme zařadit po bok veřejného žalobce, a to proto, že zájmy státního zástupce a poškozeného bývají zpravidla stejné. Práva a povinnosti zmíněných subjektů však nelze ztotožňovat.³⁶ Státní zástupce je orgánem činným v trestním řízení, který má zákonnou povinnost (srov. § 2 odst. 5, § 30 odst. 1 TrŘ) v trestním řízení vystupovat nezaujatě a nestranně. Na druhou stranu z povahy postavení poškozeného v trestním řízení vyplývá, že jeho přístup k řízení nestranný a nezaujatý není. Jak již bylo uvedeno výše, snahou poškozeného je, co nejrychleji a pokud možno nejprísněji potrestat pachatele, který mu svým protiprávním jednáním způsobil újmu.

Dalším rozdílem mezi procesním postavením poškozeného a státního zástupce je povinnost účasti na řízení. Poškozenému ze zákona nevyplývá povinnost účasti na řízení a to jak v předsoudním stadiu, tak v řízení před soudem. Poškozeného tak nelze nutit k výkonu jeho práv. Ustanovení § 43 odst. 4 TrŘ říká, že poškozený se může výslovným prohlášením sděleným orgánu činnému v trestním řízení vzdát procesních práv, která trestní řád poškozenému přiznává.

³⁴ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 244.

³⁵ RŮŽEK, Antonín. *Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964, s. 97.

³⁶ Hlavním rozdílem je, že v současné době neexistuje žalobní oprávnění poškozeného, který tak až na jisté výjimky (§ 163 a násl. TrŘ) nemůže na rozdíl od státního zástupce disponovat řízením. Poškozený nemůže podat ani subsidiární žalobu a pokračovat tak v případě, že státní zástupce ze svého původního záměru stíhat ustoupí.

Co se týče povinnosti účasti veřejného žalobce, lze poukázat na ustanovení § 202 odst. 1 TrŘ, jež stálou účast státního zástupce na hlavním líčení předpokládá.³⁷

Trestní řád přiznává poškozenému širokou paletu procesních práv. Klasifikace jednotlivých procesních práv lze provádět podle různých hledisek.³⁸ Následující rozdělení procesních práv poškozeného vychází z rozlišení na poškozeného *largo sensu* (§ 43 odst. 1 TrŘ) a poškozeného *stricto sensu* (§ 43 odst. 3 TrŘ). Asi nejobsáhlejší klasifikaci procesních práv poškozeného podává J. Jelínek, se kterým se ztotožňuje řada autorů.³⁹ Rozlišuje tak procesní práva, která náleží a) každému poškozenému bez rozdílu, tedy bez ohledu na možnost žádat náhradu škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení a práva, která náleží b) jen těm poškozeným, kteří jsou způsobilí být subjektem adhezního řízení.

5.1 Práva náležející každému poškozenému

Každý poškozený, bez ohledu na možnost žádat náhradu škody, nemajetkové újmy v penězích či vydání bezdůvodného obohacení, má následující procesní práva:

- právo být poučen o svých právech a právo na poskytnutí plné možnosti k jejich uplatnění (§ 46 TrŘ); zvláštním případem poučovací povinnosti je povinnost orgánů činných v trestním řízení poskytnout oběti poučení o podmínkách, za nichž lze žádat poskytnutí peněžité pomoci od státu podle zvláštního zákona (§ 14 PomObTr);
- právo být poučen o možnosti žádat informace o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl, odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl, odsouzený byl propuštěn z výkonu ochranného léčení nebo z jeho výkonu uprchl a o informaci, že byl odsouzený propuštěn z výkonu zabezpečovací detence nebo z jejího výkonu uprchl (§ 44a odst. 1 TrŘ). Na to navazuje právo podat žádost o poskytnutí uvedených informací v rozsahu vyplývajících z ustanovení § 44a odst. 2 TrŘ. Tato oprávnění se vztahují nejen na poškozeného, ale také na svědka;
- právo, aby při provádění úkonů trestního řízení bylo s poškozeným jednáno tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení, a aby byla vždy šetřena jeho osobnost a ústavou zaručená práva (§ 52 TrŘ);

³⁷ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 40-41.

³⁸ „Např. se zaměřením na to, že poškozený je stranou trestního řízení, nebo z hlediska jejich důležitosti, případně z pohledu vymezení dvou kategorií poškozeného podle § 43 odst. 1 TrŘ a podle § 43 odst. 3 TrŘ.“ (viz. RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezní...*, s. 244.).

³⁹ Jelínkovu klasifikaci provedenou v práci *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998 přebírají a doplňují např. RŮŽIČKA, Miroslav a kol. ve své práci *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, a dále také PETŘÍČEK, Libor v článku K postavení poškozeného v trestním řízení, *Bulletin advokacie*, 2002, č. 6-7, s. 64-67.

- právo používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka (§ 2 odst. 14 TrŘ);
- právo činit návrhy na doplnění dokazování, a to již v průběhu přípravného řízení, i později v hlavním líčení nebo ve veřejném zasedání konaném o odvolání (§ 43 odst. 1, § 215 odst. 4, § 235 odst. 2, § 263 odst. 5 až 7 TrŘ);⁴⁰
- právo nahlížet do spisů, s výjimkou protokolu o hlasování, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady kopie spisů a jejich části (§ 65 TrŘ)⁴¹;
- právo žádat státního zástupce o odstranění průtahů v řízení nebo závad v postupu policejního orgánu a státního zástupce konajícího vyšetřování (§ 157a TrŘ);
- právo žádat, aby mu byly do vlastních rukou doručeny opisy rozhodnutí, proti kterým může podat opravný prostředek (§ 64 odst. 1 písm. b) TrŘ);
- právo na oznámení usnesení o odložení věci, pokud je poškozený znám, a právo podat stížnost proti tomuto usnesení (§ 159a odst. 6 a 7 TrŘ);
- právo, aby mu bylo oznámeno usnesení o postoupení věci jinému orgánu, a právo napadnout takové usnesení stížností (§ 171 odst. 2 TrŘ);
- právo, aby mu bylo oznámeno usnesení o zastavení trestního stíhání, a právo napadnout takové usnesení stížností (§ 172 odst. 3 TrŘ);
- právo být vyrozuměn o přerušení trestního stíhání (§ 173 odst. 3 TrŘ)⁴²
- právo být vyrozuměn o podání obžaloby, jsou-li jeho pobyt nebo sídlo známé (§ 176 odst. 1 věta druhá TrŘ);
- právo být vyrozuměn policejním orgánem nebo státním zástupcem o odložení nebo odevzdání věci ve zkráceném přípravném řízení (§ 179c odst. 1 věta první, odst. 4 TrŘ);

⁴⁰ „Účelem tohoto oprávnění není jen to, aby si poškozený opatřil podklady pro rozhodnutí o uplatnění nároku na náhradu škody, ale i to, aby byla umožněna aktivní účast poškozeného v přípravném řízení.“ Novela č. 292/1992 Sb. přinesla poškozenému možnost aktivně opatřovat vlastní důkazy a tím důsledněji přispět k účelům trestního řízení. (viz. BEDNÁŘ, Jiří. *Postavení poškozeného v trestním řízení zejména s přihlédnutím ke novým institutům trestního řádu* (Doktorská disertace). Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 17).

⁴¹ V souvislosti s tímto oprávněním vznikla na poli odborné veřejnosti otázka, zda může poškozený uplatňovat právo nahlížet do spisů ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání. P. Vantuch uvádí, že „toto oprávnění má poškozený i při postupu před zahájením trestního stíhání dle hlavy deváté trestního řádu, a to od sepsání záznamu o zahájení úkonu trestního řízení.“ Právo nahlížet do spisů však může být poškozenému policejním orgánem nebo státním zástupcem ze závažných důvodů odepřeno. Takovým důvodem může být zejména okolnost, že v konkrétní věci bude třeba poškozeného vyslechnout jako svědka a že by nahlédnutím do spisů (všech nebo jen jejich částí) mohla být snížena hodnota tohoto důkazu, který má v konkrétním případě přispět k řádnému objasnění věci (srov. rozh. č. III/1967 Sb. roh. tr). (viz. VANTUCH, Pavel. K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 6, s. 145-148.).

⁴² Zde zákonodárce nevolí zcela logickou konstrukci a nedává tak poškozenému možnost bránit se proti usnesení o přerušení trestního stíhání podáním stížnosti. (viz. JELÍNEK, Jiří. Poškozený po novele trestního řádu 2001, *Bulletin advokacie*, 2001, č. 11-12, s. 67.).

- právo na oznámení usnesení státního zástupce o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání (§ 179c odst. 2 písm. g), § 179g TrŘ);
- právo na oznámení usnesení státního zástupce o odložení věci za současného schválení narovnáání (§ 179c odst. 2 písm. f) TrŘ); právo podat proti těmto usnesením stížnost (§ 309 odst. 2 TrŘ per analogiam, § 179g odst. 5 a § 179h odst. 4 TrŘ);⁴³
- právo vyslovit souhlas ke schválení narovnáání státním zástupcem nebo soudem (§ 309 odst. 1 TrŘ) a podat stížnost proti rozhodnutí o schválení narovnáání, které mu bylo doručeno (§ 309 odst. 2 TrŘ);
- právo na doručení opisu obžaloby, pokud jsou jeho pobyt nebo sídlo známé (§ 196 odst. 1 TrŘ);
- právo účastnit se hlavního líčení s tím, že musí být vyrozuměn o době a místě konání hlavního líčení se zachováním zpravidla třídní lhůty k přípravě (§ 198 odst. 1, 2 TrŘ);
- právo klást se souhlasem předsedy senátu vyslychaným osobám otázky, a to zpravidla tehdy, když předseda senátu své dotazy skončil a když už nemají otázek členové senátu (§ 215 odst. 1 TrŘ);⁴⁴
- právo před skončením řízení se vyjádřit k věci (§ 43 odst. 1 TrŘ); tímto vyjádřením je při hlavním líčení závěrečná řeč, kterou je oprávněn přednést poškozený, pokud není zastoupen zmocněncem; je-li zastoupen zmocněncem, přísluší toto oprávnění jemu (§ 216 odst. 2 TrŘ) – poškozený však nemůže přednést poslední slovo jako obžalovaný a nemůže také pronést repliku (§ 216 odst. 3 TrŘ, § 217 TrŘ)⁴⁵;
- právo zúčastnit se veřejného zasedání o odvolání (§ 233 TrŘ);
- právo vyjádřit se k věci před skončením veřejného zasedání o odvolání – konečný návrh (§ 238 TrŘ ve spojení s § 216 odst. 2 TrŘ);
- právo dát se zastupovat zmocněncem (§ 50 TrŘ), resp. společným zmocněncem (§ 44 odst. 2 TrŘ);

⁴³ Tato úprava byla vložena novelou trestního řádu č. 283/2004 Sb.

⁴⁴ Jak vyplývá z ustanovení § 215 odst. 2 TrŘ, poškozenému prozatím nepřísluší právo žádat o provedení důkazu, zejména výslechu svědka. Tím je dle mého názoru porušena listinou garantovaná rovnost stran, kdy tohoto oprávnění požívají pouze státní zástupce, obžalovaný a jeho zástupce.

⁴⁵ Nemožnost uplatnění repliky může pro poškozeného v určitém případě znamenat újmu na jeho právech. Zejména, když obžalovaný nebo jeho obhájce záměrně desinterpretují důkazy, týkající se náhrady škody s úmyslem se této povinnosti vyhnout. (viz. BEDNÁŘ: *Postavení poškozeného v trestním řízení...*, s. 17.).

- právo na poučení podle § 58 odst. 5 zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti, jsou-li v trestním řízení projednávány utajované informace (§ 51b odst. 1 a 2 TrŘ);
- právo podat návrh, aby soud odsouzenému uložil povinnost uhradit mu zcela nebo zčásti náklady související s jeho účastí v trestním řízení, a to i v případě, že poškozenému nebyl přiznán nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení ani zčásti (§ 154 odst. 2 TrŘ);
- právo dát podnět k trestnímu stíhání a právo na přijetí jeho oznámení o skutečnostech nasvědčujících tomu, že byl spáchán trestný čin (§158 odst. 2 TrŘ);⁴⁶
- právo vyjádřit souhlas s trestním stíháním, neudělit ho nebo ho vzít zpět (§ 163 TrŘ);
- právo vznést proti osobě znalce, jeho odbornému zaměření či proti formulaci otázek „námítky“ (§ 105 odst. 3 TrŘ);
- právo učinit podnět ke stížnosti pro porušení zákona (§ 466 TrŘ).

5.2 Práva poškozeného v úzkém slova smyslu

Poškozený, který má dle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, má vedle shora uvedených procesních práv ještě tato práva:

- právo uplatnit proti obviněnému nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení (§43 odst. 3 TrŘ, § 228 TrŘ, § 229 TrŘ);
- právo učinit návrh na zajištění nároku na náhradu škody či nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení na majetku obviněného (§ 47 odst. 1, 2 TrŘ), právo být vyrozuměn o zajištění nároku (§47 odst. 9 TrŘ) včetně práva stížnosti proti rozhodnutí o zrušení nebo omezení zajištění nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení nebo vynětí věci ze zajištění (§ 49 TrŘ);
- právo podat stížnost proti rozhodnutí o zrušení zajištění nároku poškozeného s ohledem na složení peněžité jistoty (§ 47a odst. 1 TrŘ; ve spojení s § 47a odst. 4

⁴⁶ Jak uvádí Petříček, L.: „nejde o specifické právo poškozeného, ale uvedené oprávnění má každá fyzická i právnická osoba včetně zájmového sdružení občanů“ (viz. PETŘÍČEK, Libor. K postavení poškozeného v trestním řízení, *Bulletin advokacie*, 2002, č. 6-7, s. 65.)

TrŘ) nebo proti rozhodnutí o zrušení nebo omezení peněžité jistoty, která byla složena (§ 47a odst. 2 TrŘ, ve spojení s § 47a odst. 4 TrŘ);

- právo podat návrh na rozhodnutí soudu, že má nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu (§ 51a odst. 1 a 2 TrŘ)⁴⁷ a právo podat stížnost proti usnesení o zamítnutí návrhu nebo proti usnesení o zproštění povinnosti zastupovat poškozeného (51a odst. 4 TrŘ);
- právo poškozeného, který má nárok na ustanovení zmocněnce (§ 51a odst. 1 TrŘ), žádat, aby předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce rozhodli o tom, že stát ponese náklady na znalecký důkaz, který poškozený vyžádá (§ 110a TrŘ), a právo podat stížnosti proti usnesení, jímž této žádosti nebylo vyhověno (§ 151a TrŘ);
- právo, aby mu bylo oznámeno usnesení státního zástupce o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání (§ 179c odst. 2 písm. g), § 179g TrŘ), jakož i usnesení státního zástupce o tom, že se podezřelý osvědčil (§ 179 h) odst. 1 TrŘ); právo podat proti těmto usnesením stížnost (§ 179g odst. 5 a § 179h odst. 4 TR);⁴⁸
- právo být ve vyznění o hlavním líčení upozorněn, že nedostaví-li se k hlavnímu líčení, bude se o jeho nároku na náhradu škody či nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení rozhodovat na podkladě jeho vlastních návrhů, jsou-li už obsaženy ve spise nebo dojdou-li soudu dříve, než se přikročí k dokazování (§ 198 odst. 2 věta třetí TrŘ);
- právo na postup podle § 206 odst. 2. TrŘ, podle něhož se předseda senátu po přednesení obžaloby dotáže poškozeného, zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích způsobené trestným činem nebo k vydání bezdůvodného obohacení získaného trestným činem a v jakém rozsahu; nedostavil-li se poškozený k hlavnímu líčení a je-li jeho návrh obsažen už ve spise, předseda senátu přečte tento návrh ze spisu;

⁴⁷ „Právo nemajetného poškozeného na kvalifikované zastoupení v trestním řízení na účet státu je analogickým „zrcadlovým“ oprávněním nemajetného obviněného. Tím se procesní pozice poškozeného jako strany trestního řízení vyrovnává s procesním postavením jiné strany trestního řízení – obviněného. Ke škodě věci je však oprávnění nemajetného poškozeného omezeno jen na ty poškozené, kteří uplatnili nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, vyloučení jsou tedy ti, kteří takový nárok neuplatnili nebo nemohou uplatňovat.“ (viz. JELÍNEK: Poškozený po novele trestního řádu 2001..., s. 65.)

⁴⁸ „Toto oprávnění zakotvené již citovanou novelou trestního řádu č. 283/2004 Sb. je zmíněno i na tomto místě (vzhledem k tomu, že konstrukce podmíněného odložení podání návrhu na potrestání ve zkráceném přípravném řízení vykazuje obdobné rysy jako podmíněné zastavení trestního stíhání – pokud u něj vystupuje poškozený, jedná se o poškozeného s právem požadovat náhradu škody či nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení). Komentář autorů P. Šámala a kol. (5. vydání, I. díl, s. 1412) nevylučuje ani možnost, že by se jednalo o poškozeného podle obecné definice, a proto bylo toto oprávnění zmíněno i pod bodem 4. 2.“ (viz. RŮŽIČKA: Poškozený a adbežní..., s. 248.).

- uplatnil-li poškozený návrh na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, právo na to, aby mu soud v opisu doručil rozsudek, a to i když byl při vyhlášení rozsudku přítomen (§ 130 odst. 1 TrŘ); totéž platí o trestním příkazu (§ 314f odst. 2 TrŘ), který rovněž musí být poškozenému doručen;
- právo napadnout rozsudek odvoláním pro nesprávnost výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení (§ 246 odst. 1 písm. d) TrŘ). Může jej napadat také proto, že takový výrok učiněn nebyl, jakož i pro porušení ustanovení o řízení předcházejícím rozsudku, jestliže toto porušení mohlo způsobit, že výrok je nesprávný nebo že chybí (§ 246 odst. 2 TrŘ);
- právo na přednesení konečného návrhu při veřejném zasedání o odvolání (§ 235 odst. 3 TrŘ); pokud podal poškozený odvolání, přísluší mu ústní přednesení návrhu, tj. odvolání (§ 235 odst. 1 věta druhá TrŘ);
- právo napadnout stížností usnesení soudu, jímž byla povolena obnova řízení ve výroku o přiznaném nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení (§ 141 odst. 2 věta druhá, § 142 odst. 1 a § 286 odst. 3 TrŘ);
- právo uzavřít dohodu s obviněným o náhradě škody způsobené přečinem nebo dohodu o vydání bezdůvodného obohacení získaného přečinem, která je předpokladem pro podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 1 písm. b) a c) TrŘ); a také podat stížnost podle § 307 odst. 5 TrŘ proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání a podle § 308 odst. 4 TrŘ proti rozhodnutí o osvědčení obviněného ve zkušební době;
- právo učinit podnět k podání návrhu státního zástupce na povolení obnovy v neprospěch obviněného (§ 280 odst. 2 TrŘ);
- právo, aby odsouzený, jemuž byla uložena povinnost k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení (byl-li poškozenému alespoň zčásti přiznán nárok), nahradil poškozenému náklady potřebné k účelnému uplatnění uvedeného nároku včetně nákladů vzniklých přibráním zmocněnce (§ 154 odst. 1 TrŘ).

Přestože byl výše uveden obsáhlý seznam procesních nástrojů, kterými poškozený v rámci trestního řízení disponuje, není tento výčet oprávnění poškozeného zdaleka konečný. Další práva poškozenému přiznává jak trestní řád (např. námitka podjatosti, která není výlučným oprávněním

poškozeného, nýbrž tuto mohou podat i jiné osoby než poškozený), tak dále např. zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže.⁴⁹

Pokud však hovoříme o právech, je nezbytné poukázat také na povinnosti, které se mohou poškozeného týkat. Poškozeným zpravidla bývá osoba, která viděla, slyšena či jinak vnímala určitou událost týkající se trestného činu a tudíž je ve většině případů zároveň svědkem trestného činu. Jako příklad povinnosti poškozeného se tedy nabízí povinnost dostavit se k výslechu jako svědek popřípadě povinnost podat vysvětlení policejnímu orgánu. Když se však podíváme na celou problematiku z pohledu poškozeného jako svědka, tak mohou v průběhu řízení nastat určité komplikace. Trestní řád v ustanovení § 209 odst. 1 ukládá předsedovi senátu povinnost dbát o to, aby svědek ještě nevyslechnutý nebyl přítomen při výslechu obžalovaného a jiných svědků. Zmíněné ustanovení jinými slovy konstatuje, aby předseda senátu bral ohled na možnost ovlivnění svědecké výpovědi ještě nevyslechnutých svědků, jelikož jakékoli jejich předchozí ovlivnění ostatními vyslychanými znevažuje jejich pohled na věc. „V případě, že je svědkem zároveň poškozený může nastat problém s uplatňováním všech práv poškozeného, mezi která náleží oprávnění být přítomen hlavnímu líčení, klást vyslychaným osobám otázky, navrhnout důkazy. Judikatura se k této otázce vyjádřila ve stanovisku publikovaném pod č. III/1967 Sb. rozh. tr. (str. 228) tak, že je vhodné, aby v hlavním líčení byl poškozený, který je současně svědkem, vyslechnut přednostně, tj. ihned po výslechu obžalovaného, aby jeho výpověď nebyla ovlivňována znalostmi získanými přítomností při výslechu dalších svědků, event. přihlídně soud též k tomu, zda jeho výpověď nebyla ovlivněna znalostmi získanými při výkonu práv poškozeného zejména nablížením do spisu a přítomností při výslechu obžalovaného v hlavním líčení.“⁵⁰

5.3 Poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení

Výše byl uveden rozsáhlý katalog procesních práv, kterými poškozený v trestním řízení disponuje. Poškozený trestným činem však zpravidla nebývá osoba znalá práva, a tak často nemá sebemenší tušení, že jí právní řád přiznává řadu práv, pomocí kterých může dosáhnout alespoň zmírnění útrap trestným činem jí způsobených. Aby poškozený mohl výše zmíněná práva řádně a včas uplatnit, zavádí zákonodárce v § 46 TrŘ úkol pro orgány činné v trestním řízení, a to povinnost poškozeného o jeho právech poučit a umožnit mu jejich uplatnění.

J. Látal zdůrazňuje požadavek, aby orgány činné v trestním řízení svou poučovací povinnost plnily vůči všem poškozeným, tzn. jak vůči poškozeným largo sensu, tak těm poškozeným se soukromoprávními nároky. Pro ilustraci J. Látal dále ve své příručce uvádí příklady tzv. obyčejných poškozených, kteří mají stejně silná práva být poučeni jako ti s výše uvedenými nároky. Jsou jimi např. fyzická nebo právnická osoba, jestliže jí pachatel škodu

⁴⁹ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 249.

⁵⁰ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 48.

(nemajetkovou újmu, bezdůvodné obohacení) způsobenou trestným činem plně nahradil ještě před zahájením trestního řízení nebo v jeho průběhu. Dále jsou to poškození, o jejichž nároku již bylo rozhodnuto, byť nepravomocně, v občanskoprávním řízení. V neposlední řadě se poučovací povinnost týká také poškozených, kteří mají podle zákona proti obžalovanému nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, jestliže nenavrhlí, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost jejich nárok uspokojit (§ 43 odst. 3 TrŘ) nebo učinili takový návrh opožděně, tj. po zahájení dokazování v hlavním líčení (§ 43 odst. 3 věta druhá TrŘ).⁵¹

Orgán vykonávající poučovací povinnost je tak povinen přizpůsobit poučování vždy konkrétní projednávané věci a ujasnit si tak přesné postavení poškozeného (např. zda se jedná o poškozeného *stricto sensu* nebo *largo sensu*). Tím orgán činný v trestním řízení předejde situacím, kdy poškozeného poučoval i o právech, která mu nenáleží. Častý problém spočívá v nedostatečném vyčíslení škody způsobené trestným činem. V takovém případě by měl orgán činný v trestním řízení poškozeného odpovídajícím způsobem upozornit na zjištěné nedostatky, aby jejich odstraněním poškozený dosáhl řádného uplatnění svého nároku.⁵² Při plnění poučovací povinnosti se orgán činný v trestním řízení musí omezit toliko na otázky procesního charakteru.⁵³

Jak již bylo výše uvedeno, orgány činné v trestním řízení mají vedle poučovací povinnosti za úkol poskytnout poškozenému plnou možnost k uplatnění jeho práv. Tento požadavek směřuje zejména k náležité přípravě poškozeného na hlavní líčení a možnosti aktivní účasti. Tento požadavek se projevuje zejména v ustanoveních týkajících se povinnosti předsedy senátu doručit opis obžaloby (§ 196 TrŘ), předvolání k hlavnímu líčení (§ 198 TrŘ), doručování rozsudku (§ 130 TrŘ) nebo předvolání k veřejnému zasedání (§ 233 TrŘ).

5.4 Právo na informace o tzv. nebezpečném obviněném

Novela trestního řádu č. 283/2004 Sb. s účinností od 1. července 2004 zavedla institut žádosti o informace o nebezpečném obviněném. Nezřídka se stává, že pachatel zejména násilného trestného činu vyhledává svou oběť s úmyslem jí opětovně ublížit a poškodit. Na tuto praxi ověřenou problematiku zákonodárce reagoval přijetím výše uvedené novely s úmyslem poskytnout poškozenému a svědkovi informace o pachateli v případech, kdy jim hrozí prokazatelné nebezpečí.

⁵¹ LÁTAL: *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody...*, s. 50-51.

⁵² RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 251.

⁵³ „I když to trestní řád výslovně nezduřazuje, je třeba poučovací povinnost vztažnout jen na procesní práva a povinnosti poškozeného, nikoli na jiná, zejména na práva hmotněprávní povahy (srov. i R 2/1970).“ Tento svůj závěr autoři Komentáře k trestnímu řádu vyvozují ze souvislosti mezi ustanovením § 46 a § 43 odst. 1, 3 TrŘ a také ze zásady rovnosti účastníků vyplývající z ustanovení čl. 37 odst. 3 IZPS. Toto má za následek nemožnost soudu poučovat např. o námitce promlčení či možnosti uplatnění zvýšené náhrady škody. Dle autorů by tím byla porušena zásady rovnosti účastníků. (viz. ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 337.).

Ustanovení § 44a odst. 1 TrŘ zavádí tzv. zvláštní poučovací povinnost orgánu činného v trestním řízení, shledá-li, že poškozenému nebo svědkovi v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, hrozí nebezpečí. Poškozený může žádat informace o tom, že a) obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl, b) odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl, c) odsouzený byl propuštěn z výkonu ochranného léčení nebo z jeho výkonu uprchl, nebo d) odsouzený byl propuštěn z výkonu zabezpečovací detence nebo z jejího výkonu uprchl. Otázkou je, co se myslí již zmiňovaným nebezpečím spojeným s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě. Komentář k trestnímu řádu hovoří o povinnosti orgánu činném v trestním řízení vždy v konkrétní situaci s přihlédnutím ke všem relevantním okolnostem individuálně posoudit potenciálně hrozící nebezpečí. Jako příklad uvádí případy opakujícího se napadání oběti pachatelem, což může být typické pro dlouhodobě neřešené konflikty jako např. domácí násilí, které bývají často doprovázeny výhrůzkami opakovaných útoků.⁵⁴

Trestní řád zde hovoří o tzv. žádosti o informace, která se podává u soudu a v přípravném řízení u státního zástupce. Tuto žádost může podat tzv. obyčejný poškozený. Toto oprávnění se tedy nevztahuje pouze na poškozeného v užším slova smyslu. V souvislosti s právem na informace o nebezpečném obviněném je třeba rozlišit dvě situace. První se týká samotné poučovací povinnosti, která se váže k době, kdy orgán činný v trestním řízení dospěl k závěru, že poškozenému hrozí nebezpečí. V případě, že poškozený takovouto žádost podá, následuje druhá fáze, kterou je poskytnutí informace. Tato povinnost se vztahuje na zákonem předvídané události (§ 44a odst. 1 písm. a), b), c), d) TrŘ).⁵⁵

Jako aplikační problém se může jevit otázka, zda žádost o informaci může podat pouze poučený poškozený (svědek), nebo každý poškozený, domnívající se ohrožení své osoby v souvislosti s pobytem pachatele na svobodě. Jako racionální výklad se zde jeví pojetí P. Vantucha, který se přiklání k extenzivnějšímu pojetí. Možnost požadovat informace dle § 44a TrŘ by neměla být vázána na podmínku poučení, ale měla by vycházet z reálného nebezpečí, které může v tom kterém případě poškozenému hrozit. Vantuch svou myšlenku rozvíjí dále a domnívá se, že by orgány činné v trestním řízení měly výše uvedené informace poskytovat ex officio.⁵⁶

⁵⁴ ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 332.

⁵⁵ RŮŽIČKA: *Poškozený a adbezní...*, s. 334-335.

⁵⁶ VANTUCH, Pavel. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 1, s. 16.

5.5 Vzdání se procesních práv poškozeného

Jak již bylo uvedeno výše, poškozený má právo v průběhu trestního řízení uplatňovat řadu procesních práv. Nelze však předpokládat, že každá osoba trestným činem poškozená bude mít zájem a náladu se trestního řízení účastnit. Z toho důvodu zákonodárce v ustanovení § 43 odst. 4 TrŘ garantuje možnost poškozeného se svých procesních práv výslovným prohlášením, sděleným orgánu činnému v trestním řízení, vzdát. Tato procesní možnost byla do trestního řádu zakotvena novelou č. 265/2001 Sb. a nelze než konstatovat, že se jednalo o pozitivní krok. Již před zmíněnou novelou byl právní teorií i praxí dovozován zákaz nucení poškozeného k výkonu jeho práv. Zákon totiž výslovně nestanovoval povinnost poškozeného vykonávat svá práva. Tato možnost nic nemění na povinnosti orgánů činných v trestním řízení vůči poškozenému učinit minimální poučovací povinnost o jeho právech a povinnostech a vyznívat jej o určitých úkonech.^{57 58}

Poškozený se může vzdát pouze svých práv procesních. Ostatně tuto možnost předpokládá sám zákonodárce. Nepřichází v úvahu vzdání se práva na náhradu škody, jakožto nároku hmotněprávního. Jak uvádí M. Růžička, poškozený se „*může – v rámci vzdání se procesních práv- vzdát procesního práva spočívajícího v podání návrhu, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit škodu podle § 43 odst. 3 TrŘ, protože poškozený nemusí tento nárok uplatnit, a proto – aniž by se vzdal svých procesních práv – může postupovat tak, že tento nárok jen neuplatní.*“⁵⁹

Otázkou zůstává, co se stane v případě, že si poškozený po vzdání se svých práv celou situaci rozmyslí a bude mít znovu zájem na jejich uplatnění. Trestní řád možnost zpětvzetí vzdání se procesních práv výslovně nevyklučuje. Orgány činné v trestním řízení by zřejmě měly po doručení takového zpětvzetí na poškozeného pohlížet, jako by se svých práv nevzdal. Neznamená to však zpětné nabytí práv poškozeným. Nečiní se vůči němu dodatečně úkony učiněné v mezidobí. Za poškozeného v procesním slova smyslu bude považován od účinného doručení svého zpětvzetí.⁶⁰

5.6 Problematika institutu společného zmocněnce

V trestněprocesní praxi se poměrně často vyskytují situace, kdy jsou spácháním trestného činu poškozeny stovky či dokonce tisíce osob. Takové trestné činy přicházejí v úvahu zejména v oblasti hospodářské kriminality, popř. se mohou týkat dopravních nehod v oblasti vlakové či letecké dopravy, kde počet poškozených bývá často vysoký.

⁵⁷ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 41.

⁵⁸ V případě, že by se poškozený vzdal všech svých procesních práv již v počátcích trestního řízení (např. v souvislosti s podáním trestního oznámení), poučovací povinnost orgánů činných v trestním řízení zde z logiky věci odpadá. (viz. RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 277.)

⁵⁹ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 276.

⁶⁰ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 278.

Zákonodárce novelou trestního řádu č. 265/2001 Sb. zakotvil v § 44 odst. 2 TrŘ institut tzv. společného zmocněnce. Účelem bylo najít rozumný kompromis mezi potřebami trestního řízení a oprávněnými zájmy poškozených.⁶¹ Samotná důvodová zpráva uváděla finanční náročnost řízení s velkým množstvím účastníků a z toho plynoucí rigidnost v jednotlivých postupech orgánů činných v trestním řízení. Vložením nového druhého odstavce do § 44 TrŘ se strhla na poli odborné veřejnosti vlna diskuzí, jejichž společným rysem byly rozpaky nad účelností a funkčností takového institutu.

V případě, že počet poškozených je „mimořádně vysoký“ a jednotlivým výkonem jejich práv by mohl být ohrožen rychlý průběh trestního stíhání, rozhodne předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce, že poškození mohou svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím „společného zmocněnce“, kterého si zvolí. Z citovaného ustanovení vyplývá, že povinnost zvolit si společného zmocněnce je vázána na kumulativní splnění dvou podmínek. První podmínkou je „mimořádně vysoký“ počet poškozených. P. Šámal⁶² se pokouší tento neurčitý právní pojem kvantifikovat a hovoří o stovkách až tisících poškozených. J. Jelínek⁶³ nepovažuje zvolené řešení za zcela ideální. Upozorňuje na možnost účelového vyloučení poškozeného z trestního řízení, což ilustruje na příkladu velkého množství poškozených z různých částí republiky, pro které může být výběr společného zmocněnce často stěží realizovatelný. Jako řešení navrhuje jednoznačnější kvantifikaci počtu poškozených, popřípadě jiné kritérium k omezení účasti poškozených na trestním řízení. Tím by došlo k odstranění neurčitosti, která se při současném pojetí může jevit jako diskriminující. Druhá podmínka, kterou je rychlý průběh řízení, reflektuje zásadu rychlosti uvedenou v § 2 odst. 4 TrŘ.

Dospěje-li v řízení před soudem předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce k závěru, že obě výše uvedené podmínky jsou splněny, oznámí své rozhodnutí poškozeným, kteří uplatnili nárok na náhradu škody. Ostatním poškozeným se rozhodnutí oznámí při prvním úkonu trestního řízení, ke kterému se předvolávají nebo o kterém se vyzumívají. Proti tomuto usnesení trestní řád nepřipouští právo podat stížnost.

Jak uvádí O. Polmová, společným zmocněncem může být každá osoba, která splňuje předpoklady stát se obecným zmocněncem poškozeného (viz. § 50 odst. 2 TrŘ). Dále konstatuje, že se jedná toliko o dobrovolně zvoleného společného zmocněnce. Nepřichází v úvahu aplikace ustanovení § 51a TrŘ, zabývající se institutem „ustanovování“ advokáta, jako zmocněnce nemajetnému poškozenému a stát není povinen hradit náklady zmocněnce podle § 151 TrŘ

⁶¹ JELÍNEK, Jiří. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2003, č. 2, s. 114.

⁶² ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 315.

⁶³ JELÍNEK: *Postavení poškozeného...*, s. 115.

(srov. R 4/2005).⁶⁴ Rozhodující orgán nedisponuje nástrojem k donucení poškozených zvolit si společného zmocněnce. Je to čistě na jejich vůli a snaze se dohodnout. V případě, že si společného zmocněnce nezvolí a nebudou tudíž oprávněni uplatňovat svá práva v trestním řízení, nic jim nebrání domáhat se náhrady škody, popř. nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obohacení v řízení civilním.

Dále v ustanovení § 44 odst. 2 nacházíme omezení spočívající v redukci počtu společných zmocněnců. Jestliže by celkový počet zvolených zmocněnců vzrostl na více než šest a poškození se mezi sebou o výběru nedohodnou (což je velice pravděpodobné, pokud jsou každý z jiné části republiky), provede výběr s přihlédnutím k zájmům poškozených soud.⁶⁵ V tomto případě rozhoduje orgán opatřením a podání opravného prostředku je z povahy věci vyloučeno.

Na téma „společný zmocněnec“ bylo na poli odborné veřejnosti vysloveno několik rozličných názorů. Vedle postoje J. Jelínka stojí za zmínku názor bývalé Nejvyšší státní zástupkyně⁶⁶, která ve svém stanovisku neshledala v ustanovení § 44 odst. 2 TrŘ žádné omezení či zúžení práv poškozených, naopak tento institut považuje za alternativní způsob uplatnění těchto práv. S tímto názorem by se dalo polemizovat, jelikož v případě, že jsou splněny obě výše jmenované kumulativní podmínky, rozhodující orgán „rozhodne“, že poškození mohou svá práva uplatňovat pouze skrze společného zmocněnce. Pokud by se jednalo o diskreční pravomoc soudního orgánu, kde alternativnost přichází v úvahu, zákonodárce by nejspíš použil slovního spojení „může rozhodnout“. Z povahy ustanovení § 44 odst. 2 TrŘ nelze vyvozovat oprávnění soudního orgánu rozhodnout, ale naopak je jeho povinností, za splnění zákonných podmínek, usnesením rozhodnout. Další názor k praktickému dopadu ustanovení § 44 odst. 2 TrŘ vyjádřilo ve své zprávě také trestní kolegium Nejvyššího soudu. Současné pojetí institutu společného zmocněnce se trestnímu kolegiu jeví poněkud problematické a komplikované. Zavedením diskutovaného institutu mělo dojít zejména ke snížení nákladů řízení a k zrychlení celého procesu. Aplikační praxe dle zprávy Nejvyššího soudu vykazuje trend opačný. Volbou společného zmocněnce často dochází k prodloužení a prodražení řízení.⁶⁷

Na základě zhodnocení stávajícího pojetí institutu společného zmocněnce lze učinit několik závěrů. Samotná myšlenka, zakotvit do trestního řádu institut společného zmocněnce, je

⁶⁴ POLMOVÁ, Olga. Problematika institutu společného zmocněnce. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 4, s. 111.

⁶⁵ „Jak uvádí ve svém příspěvku MĀDR, J. Několik poznámek k novelizovanému ustanovení § 44 odst. 2 TrŘ. *Státní zastupitelství*, 2003, č. 4, s. 10, to, že opatření o výběru společného zmocněnce (společných zmocněnců) se doručuje způsobem uvedeným v ustanovení § 45a věť druhé TrŘ, jakkoli to může ve svých důsledcích znamenat, že všichni poškození se o tomto rozhodnutí nemusí dozvědět, což může ovlivnit další postup ve věci (včetně možnosti dovést do úspěšného konce uplatnění nároku na náhradu škody).“ (viz. RŮŽIČKA: Poškozený a adhezní..., s. 272 - 273.).

⁶⁶ Stanovisko Nejvyšší státní zástupkyně ze dne 13. 8. 2003, poř. č. 12/2003. (citováno z. POLMOVÁ: Problematika..., s. 112.)

⁶⁷ Zpráva o analýze vyhodnocení účinnosti novely trestního řádu č. 265/2001 Sb. ve vztahu k soudnímu řízení, trestní kolegium Nejvyššího soudu ze dne 29. 9. 2004, zn. Ts 42/2003. (citováno z. POLMOVÁ: Problematika..., s. 112.)

bezesporu praktická a z povahy věci by měla sloužit ke zrychlení uspokojení práv poškozených v případech, kdy je jejich počet mimořádně vysoký. Aplikační praxe však postupem času poukázala na částečnou rigidnost uplatňování práv poškozených prostřednictvím společného zmocněnce, která může v důsledku vést často k neuspokojení jejich zájmů. Jak uvádí Polmová, ani věcný záměr nového trestního řádu nepřináší komplexní řešení problematice situace. Sama se domnívá, že společným zmocněncem by vzhledem k časté personální a teritoriální náročnosti případu měl být pouze advokát. Jeho výběr by prováděl sám rozhodující orgán s ohledem na bydliště poškozeného a společného zmocněnce. Jako způsob výběru Polmová navrhuje postup obdobný ustanovování obhájce v případě nutné obhajoby s tím, že vzhledem k autoritativnosti výběru společného zmocněnce soudem, by poškození měli proti takovému rozhodnutí právo podat stížnost.⁶⁸

⁶⁸ POLMOVÁ: Problematika..., s. 113.

6 Trestní stíhání se souhlasem poškozeného

České trestní řízení je charakteristické žalobním monopolem státních zástupců, kteří jsou jedinými subjekty oprávněnými k podání obžaloby. V současné době nepřichází v úvahu možnost poškozeného, o které byla zmínka již v úvodní kapitole, podat obžalobu nebo převzít trestní stíhání, jako tomu bylo dle právní úpravy z roku 1873. I přes tento fakt zákonodárce v ustanoveních § 163 a násl. TrŘ umožňuje poškozenému v zákonem stanovených situacích svým jednáním ovlivnit zahájení či pokračování v trestním stíhání.

Až do 30. 6. 1990 byly orgány činné v trestním řízení na základě zásad oficiality a legality povinny stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozvěděly. Nepřicházela v úvahu ani zásada oportunity, která je v českém prostředí typická spíše pro správní delikty. Případné souhlasné či nesouhlasné stanovisko poškozeného se k zahájení a pokračování již zahájeného řízení za žádných okolností nevyžadovalo. Až novelou trestního řádu č. 178/1990 Sb. byl institut trestního stíhání se souhlasem poškozeného začleněn do českého trestního řádu. Jak uvedl J. Jelínek⁶⁹, „*podstata institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného, záleží na tom, že trestní stíhání za taxativně vypočtené trestné činy, jejichž výčet se v průběhu let měnil, je podmíněné až do stadia odvolacího řízení souhlasem poškozeného, pokud mezi pachatelem a poškozeným je příbuzenský nebo obdobný vztah vymezený v zákoně.*“

K přijetí takové právní úpravy na počátku devadesátých let vedl praktický důvod. Jak ilustruje P. Vantuch⁷⁰, docházelo často k situacím, kdy orgány činné v trestním řízení v souladu se zásadou oficiality stíhaly nedbalostní trestné činy v silniční dopravě, kde pachatelem nedbalostního trestného činu byl muž, který zavinil dopravní nehodu, a poškozenou byla jeho žena, která si jeho trestní stíhání nepřála. V případě, že byl muž nakonec odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, došlo tím k potrestání nejen jeho, ale nepřímo celé jeho rodiny.

Původní právní úprava byla postupem času několikrát pozměněna. Jednalo se zejména o rozšiřování počtu skutkových podstat, přicházejících v úvahu a o změny v definování vztahu, který musí mezi podezřelým a poškozeným panovat. Poměrně zásadní změnu přinesla novela trestního řádu přijatá zákonem č. 265/2001 Sb., která problematiku trestního stíhání se souhlasem poškozeného vyjádřila ve dvou nových ustanoveních, namísto původního jednoho. Rozšířily se zejména podmínky, za nichž se institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním neuplatní.⁷¹ Ustanovení § 163a odst. 1 TrŘ nově stanovilo, že souhlasu poškozeného s trestním stíháním pro některý z trestných činů uvedených v § 163 odst. 1 TrŘ není třeba, pokud a) byla takovým činem způsobena smrt, b) poškozený není schopen dát souhlas pro duševní chorobu

⁶⁹ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 90.

⁷⁰ VANTUCH, Pavel. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh?. *Právní praxe*, 1994, č. 3, s. 152.

⁷¹ JELÍNEK: *Poškozený po novele trestního řádu 2001...*, s. 66.

nebo poruchu, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo pro kterou byla jeho způsobilost k právním úkonům omezena, c) poškozeným je osoba mladší 15 let, a d) z okolností je zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhružkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. I takto nově koncipovaný institut podléhal kritice z řad odborné veřejnosti.⁷²

Zavedením institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného došlo na jedné straně k výraznému zásahu do zásady oficiality a legality, na straně druhé se zákonodárce pokusil vyřešit kolizi mezi veřejným zájmem na stíhání všech trestných činů a soukromým zájmem poškozeného na upuštění od trestního postihu. Jak uvádí T. Gřivna⁷³: „*Důsledné prosazení veřejného zájmu by paradoxně mohlo vést k jeho narušení.*“ Stát za zákonem stanovených podmínek ustupuje od uplatňování svého zájmu na stíhání a potrestání pachatele a ponechává na samotném poškozeném, zda s trestním stíháním vysloví souhlas či nikoliv.

Platná právní úprava v § 163 TrŘ rozlišuje v zásadě dvě základní situace, ve kterých lze zahájit a v již zahájeném trestním stíhání pokračovat pouze se souhlasem poškozeného. První případ se týká taxativního výčtu trestných činů, kterých se měl dopustit ten, kdo je ve vztahu k poškozenému osobou, vůči níž by měl poškozený jako svědek právo odeprít výpověď (§ 100 odst. 2 TrŘ). Druhou skupinu představují případy trestního stíhání pro trestný čin znásilnění podle § 185 odst. 1, 2 TZ proti tomu, kdo je nebo v době spáchání činu byl ve vztahu k poškozenému manželem, partnerem nebo druhem. Souhlas poškozeného je také podmínkou trestního stíhání pro trestný čin opilství⁷⁴ (§ 360 TZ), pokud jinak vykazuje znaky skutkové podstaty některého z trestných činů uvedených v § 163 TrŘ.

Z výše uvedeného vyplývá, že mezi pachatelem a poškozeným musí existovat specifický vztah, aby bylo vůbec možné institut souhlasu poškozeného uplatnit. V prvním případě zákonodárce odkazuje na ustanovení § 100 odst. 2 TrŘ, které vztah mezi poškozeným a pachatelem konkretizuje. Jedná se o příbuzenství v pokolení přímém, sourozence, osvojitele, osvojení, manžely, partnery nebo druhy anebo jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném, jejichž újmu by poškozený právem pociťoval jako újmu vlastní. „*Zmíněný vztah mezi poškozeným a tím, vůči němuž má právo udělit nebo odeprít souhlas s trestním stíháním, musí s výjimkou trestného činu znásilnění podle § 185 odst. 1, 2 TZ (totéž by se týkalo i trestného činu opilství, pokud by jinak vykazoval*

⁷² J. Jelínek považoval za nedostatečný nahodilý výběr trestných činů a existenci příbuzenského poměru jako podmínku aplikace tohoto institutu. (viz. JELÍNEK: Poškozený po novele trestního řádu 2001..., s. 66.)

⁷³ GRIVNA, Tomáš. Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 12, s. 321. (citováno z RŮŽIČKA: Poškozený a adhezní..., s. 530.)

⁷⁴ K trestnému činu opilství srov. blíže JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, s. 466 – 467.

znaký právé trestného činu znásilnění), být dán v době, kdy se trestní stíhání vede, resp. má vést, nikoli v době, kdy byl čin spáchán.^{75 76}

Co se týče trestného činu znásilnění, zákon umožňuje udělit či odeprít souhlas s trestním stíháním vůči tomu, kdo je nebo v době spáchání činu byl ve vztahu k poškozenému manželem, partnerem nebo druhem. Zde můžeme pozorovat odlišnou právní úpravu jednak v úpravě vztahu, který musí mezi pachatelem a poškozeným panovat a také v širším určení časového horizontu rozhodného pro určení předmětného vztahu.

Jak již bylo výše uvedeno, novelou trestního řádu č. 265/2001 Sb., došlo k rozšíření důvodů, za nichž souhlasu poškozeného s trestním stíháním není třeba. Souhlasu poškozeného není potřeba ke stíhání trestných činů, kterými byla způsobena smrt. Tento důvod nečiní v praxi zásadní potíže. Druhým důvodem může být skutečnost, že poškozený není schopen dát souhlas pro duševní chorobu nebo poruchu, pro kterou byl zbaven nebo omezen ve způsobilosti k právním úkonům. Tato okolnost však musí vycházet z pravomocného rozhodnutí soudu v občanském soudním řízení. Nestačí tak pouhá existence duševní poruchy, o které nebylo pravomocně rozhodnuto, že má vliv na způsobilost k právním úkonům. Třetím, v úvahu přicházejícím důvodem je, že poškozeným je osoba mladší 15 let. Růžička k tomuto uvádí, že souhlas se vyžaduje v případě, kdy poškozená osoba dosáhla věku 15 let v době, kdy se rozhoduje o zahájení trestního stíhání. V případě, že dosáhla požadovaného věku až po zahájení trestního stíhání, které bylo zahájeno nezávisle na její vůli, není již oprávněna učinit zpětvzetí souhlasu, jelikož nebyl fakticky žádný souhlas s její strany učiněn.⁷⁷ Jiný názor zaujímá Šámal⁷⁸, který má za to, že při dovršení 15 let věku poškozeného v již zahájeném trestním stíhání, je povinností orgánů činných v trestním řízení se poškozeného dotázat, zda dává souhlas k dalšímu trestnímu stíhání, či zda takový souhlas odepře. Tento dotaz bude však směřován vůči zákonnému zástupci nezletilého poškozeného, jelikož tento není způsobilý k právním úkonům v plném rozsahu, nepočítaje v to dovršení zletilosti uzavřením manželství. Posledním důvodem, pro který není potřeba souhlasu poškozeného k trestnímu stíhání, je skutečnost, kdy je z okolností zřejmé, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhružkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. V tomto případě se jedná o skutková zjištění provedená zpravidla v rámci postupu před zahájením trestního stíhání. Jak uvádí Růžička⁷⁹, na rozdíl od důvodů uvedených

⁷⁵ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 541.

⁷⁶ Pokud takový poměr v již zahájeném trestním stíhání vznikne, nelze v něm dále bez souhlasu poškozeného pokračovat. Na druhou stranu pokud byl souhlas poškozený udělen a následně specifický vztah zanikl, nelze jej již vzít zpět. (viz. RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 541.)

⁷⁷ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 547.

⁷⁸ ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 1326.

⁷⁹ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezni...*, s. 548.

v ustanoveních § 163a odst. 1 pís. a) až c), které jsou povahy objektivní, se v posledním případě jedná o okolnosti výrazně subjektivizované, vyžadující rozsáhlejší skutková zjištění.

Zakotvení institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného do českého právního řádu je odbornou veřejností považováno vesměs za pozitivní krok směřující k ochraně subjektivních zájmů poškozeného. Avšak stejně jako jiné instituty trestního práva procesního, tak i problematika souhlasu poškozeného, není legislativně vyřešena zcela ideálně. Kritice je podroben zejména nahodilý výčet trestných činů v § 163 TrŘ, kterých se trestní stíhání se souhlasem poškozeného týká. Dále není pozitivně přijímáno omezené uplatnění institutu pouze ve specifických vztazích mezi poškozeným a tím, k jehož stíhání dává poškozený souhlas. Další zásadní, avšak nikoliv poslední problém představuje špatné povědomí poškozených o následcích (ne)udělení souhlasu s trestním stíháním. Vantuch⁸⁰ k tomu uvádí, že poškození se většinou rozhodují po stručném poučení a vysvětlení orgánem činným v trestním řízení, jsou často pod tíhou okolností případu a nemají od věci dostatečný odstup. Jako jedno s možných řešení pak Vantuch⁸¹ shodně s Jelínkem⁸² navrhuje přijetí takové právní úpravy, která by zakotvila klasické návrhové delikty bez podmínky specifického vztahu mezi pachatelem a poškozeným. Pouze v případě, kdy by u taxativně stanovených trestných činů bylo možno zahájit trestní stíhání výhradně na základě kvalifikovaného návrhu poškozeného, měl by takový poškozený dostatečnou možnost posoudit všechny důsledky vyplývající z případného stíhání pachatele.

⁸⁰ VANTUCH: Trestní stíhání se souhlasem poškozeného..., s. 155.

⁸¹ VANTUCH: Trestní stíhání se souhlasem poškozeného..., s. 156.

⁸² JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 113.

7 Poškozený a odklony v trestním řízení

Trestní řád pojem „odklon“ v trestním řízení výslovně neuvádí. Existuje řada definic odklonů, vypracovaných právní naukou. Společným rysem těchto pojetí bývá možnost odchýlení se od standardního průběhu trestního řízení. Jelínek⁸³ uvádí, že se „jedná o odchylku od typického průběhu trestního procesu a znamená, že trestní řízení nedospěje do svého obvyklého konce, do vynesení odsuzujícího rozsudku, nedojde k vyslovení viny, k uložení klasické trestní sankce, ale řízení se od této cesty „odkloní“ a trestní věc se vyřídí jinak, velmi často tak, že se trestní stíhání zastaví.“ Dle Suchého⁸⁴ se jedná o „alternativu trestního řízení před soudem“, jehož výsledkem je neformální vyřízení trestní věci mimosoudními prostředky. V případě, že za splnění zákonných podmínek dojde k odklonu od klasického trestního řízení, bude se jednat o výjimku z obecně platné zásady legality.

Za odklony v trestním řízení lze podle platné právní úpravy označit instituty 1. podmíněného zastavení trestního stíhání, 2. narovnání, 3. podmíněného upuštění od podání návrhu na potrestání a 4. odstoupení od trestního stíhání v řízení ve věcech mladistvých. Někteří autoři za odklon považují též 5. vyřízení věci trestním příkazem.

Smyslem odklonů je zejména zrychlené vyřizování trestních věcí s upuštěním od řady procesních formalit. Co se týče postavení poškozeného, odklony (myšleno odklony 1. – 4.) posilují jeho postavení v rámci trestního procesu. Projevuje se to tím, že dochází k usmíření pachatele s osobou poškozenou trestným činem (narovnání), k odčinění škodlivých následků trestného činu a k celkově rychlejšímu a efektivnějšímu zadostiučinění poškozeného. Vzhledem k rozsáhlosti problematiky odklonů je následující text zaměřen zejména na postavení poškozeného v odklonech v trestním řízení.

7.1 Poškozený a podmíněné zastavení trestního stíhání

Institut podmíněného zastavení trestního stíhání je upraven v ustanoveních § 307 a násl. TrŘ. Smyslem tohoto ustanovení je možnost soudu (v přípravném řízení státního zástupce) podmíněně zastavit trestní stíhání, a to za splnění několika zákonných podmínek. Musí se jednat o řízení o přečinu⁸⁵. Dále je zapotřebí souhlasu obviněného s uvedeným postupem, obviněný se musí k činu doznat⁸⁶, nahradit škodu, pokud byla trestným činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřít dohodu, anebo učinit jiná vhodná opatření k její úhradě, vydat bezdůvodné

⁸³ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 2. vydání podle novelizované právní úpravy účinné od 1. 9. 2011. Praha: Leges, 2011, s. 706.

⁸⁴ SUCHÝ, Oldřich. Odklon v trestním řízení. *Právník*, 1991, č. 3, s. 248-255.

⁸⁵ Dle ustanovení § 14 odst. 2 TZ se za přečiny považují všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let.

⁸⁶ Ke způsobu doznání srovnej blíže judikaturu R 6/1996, R 29/1996, R 3/2005 (citováno z JELÍNEK, Jiří a kol.: *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami...*, s. 967.).

obohacení činem získané, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřít dohodu, anebo učinit jiná vhodná opatření k jeho vydání a vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující. V případě, že došlo k uzavření dohody o náhradě škody (vydání bezdůvodného obohacení), rozhodující orgán uloží obviněnému, aby ve zkušební době, kterou stanoví pro potřeby osvědčení obviněného, škodu nahradil, popř. vydal bezdůvodné obohacení. Z výše uvedeného vyplývají tři alternativy možného vypořádání obviněného s poškozeným. Zákon žádnou z těchto možností neupřednostňuje. Co se týče prvních dvou možností (náhrady škody a uzavření dohody o náhradě), zde by neměly vznikat zásadní interpretační problémy. Na druhou stranu je zapotřebí osvětlit možnost užití tzv. „jiného potřebného opatření“. Ze soudní praxe vyplývá, že za jiné potřebné opatření lze považovat např. složení finanční částky, která odpovídá zjištěné výši škody, do soudní úschovy, nahlášení vzniku škody jako pojistné události a poskytnutí potřebné součinnosti pojišťovně (R 19/1995). Jako jiné potřebné opatření může sloužit také postup obviněného směřující k tomu, aby škodu nahradil jiný subjekt, který za ni odpovídá (např. zaměstnavatel, došlo-li k trestnému činu při plnění pracovních úkolů).⁸⁷

Dále platí, že k postupu dle ustanovení § 307 a násl. TrŘ není, na rozdíl od narovnání, zapotřebí souhlasu poškozeného. V případě, že se poškozený pouze subjektivně domnívá, že nebyl dostatečně odškodněn, avšak všechny ostatní podmínky pro postup dle ustanovení § 307 a násl. TrŘ jsou splněny a rozhodující orgán důvodně pokládá učiněná opatření za dostačující, může trestní stíhání podmíněně zastavit (R 51/1998). Pro případný nesouhlas může poškozený využít podání stížnosti proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání v souladu s ustanovení § 307 odst. 5 TrŘ. To co bylo výše uvedeno o postavení poškozeného v rámci institutu podmíněného zastavení trestního stíhání, platí podobně pro další formu odklonu, kterým je podmíněné odložení podání návrhu na potrestání dle ustanovení § 179g a násl. TrŘ. Novelou trestního řádu č. 459/2011 Sb. došlo ke sjednocení podmínek náhrady škody (bezdůvodného obohacení) u obou odklonů. Institut podmíněného odložení podání návrhu na potrestání se ještě více přiblížil úpravě podmíněného zastavení trestního stíhání, čímž zákonodárce sleduje možnost maximálního využívání odklonu i ve zkráceném přípravném řízení.⁸⁸

⁸⁷ ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 2322.

⁸⁸ Důvodová zpráva k § 179g novely trestního řádu provedené zákonem č. 459/2011 Sb.

7.2 Poškozený a narovnání

Dalším možným odklonem, ve kterém je zapotřebí aktivní účasti poškozeného, je narovnání. Narovnání je upraveno v ustanoveních § 309 a násl. TrŘ. Obecně lze říci, že se jedná o dohodu mezi obviněným a poškozeným, „*která vyžaduje schválení s procesními důsledky zastavení trestního stíhání.*“⁸⁹ Narovnání se neomezuje pouze na uhrazení majetkové škody a urychlení trestního řízení. Důraz je kladen také na celkové vypořádání vzájemných vztahů mezi obviněným a obětí trestného činu (poškozeným).⁹⁰ Obviněný a poškozený aktivně za asistence orgánu státní moci přijímají nejlepší možné řešení vzájemně svízelné situace, ke které došlo porušením či ohrožením právem chráněného zájmu, uvedeného ve skutkové podstatě přečinu.

Narovnání přichází v úvahu pouze v řízeních o přečinech. Další podmínkou, na základě které může soud a v přípravném řízení státní zástupce rozhodnout o schválení narovnání a zastavit trestní stíhání, je souhlas obviněného a poškozeného s navrženým postupem.⁹¹ Obviněný musí dále prohlásit⁹², že spáchal skutek, pro který je stíhán, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě, uhradit poškozenému škodu způsobenou přečinem nebo učinit potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčinit újmu vzniklou trestným činem (stejná podmínka platí v případě bezdůvodného obohacení). U narovnání tedy není postačující pouhá dohoda mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, jak je tomu u podmíněného zastavení trestního stíhání. Kumulativně k výše uvedeným podmínkám přistupuje povinnost obviněného složit na účet soudu (státního zastupitelství) peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům. Ustanovení § 310 TrŘ navíc stanoví povinnost, před rozhodnutím o narovnání obviněného a poškozeného vyslechnout, zejména k způsobu a okolnostem uzavření dohody o narovnání. Uplatňovat práva v souvislosti s institutem narovnání nepřisluší tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody nebo vydání bezdůvodného obohacení (§ 310a TrŘ).

Jak již bylo uvedeno, jednou z podmínek schválení narovnání, je souhlas poškozeného. Z toho vyplývá, že postavení poškozeného při schvalování narovnání je silnější než v případě podmíněného zastavení trestního stíhání. Poškozený zde ztvárňuje důležitou roli a je spolutvůrcem výsledné dohody o narovnání. Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního

⁸⁹ JELÍNEK: *Trestní právo procesní...*, s.721.

⁹⁰ ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 2335.

⁹¹ „*Souhlas obviněné osoby nelze pojímat spolu s jejím prohlášením o spáchání skutku jako doznání viny, neboť podle čl. 6 odst. 2 Evropské úmluvy o lidských právech každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla prokázána zákonným způsobem.*“ (viz. ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 2336. Shodně též JELÍNEK: *Trestní právo procesní...*, s. 724.)

⁹² Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání, kde je podmínkou doznání obviněného, které musí být obsaženo v jeho výpovědi dle § 90 a násl. TrŘ, u narovnání stačí pouhé prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán. (viz. CÍSAŘOVÁ: *Trestní právo procesní...*, s. 709.)

stíhání, může poškozený v souladu s ustanovením § 309 odst. 1 pís. b) TrŘ požadovat nejen uhrazení majetkové škody, ale také odčinění jiné újmy, pokud byla přečinem způsobena.⁹³

7.3 Poškozený a odstoupení od trestního stíhání

Dalším odklonem, který však přichází v úvahu pouze v řízení proti mladistvým, je institut odstoupení od trestního stíhání. Tento institut je upraven v zákoně č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „ZSVM“). Jak uvádí F. Ščerba, „v rámci snahy o posílení výchovného vlivu řízení na osobu mladistvého a rozšíření alternativních postupů uplatňovaných vůči mladistvým tento zákon (myšleno ZSVM) mimo jiné rozšířil princip oportunitity a zakotvil do českého trestního práva nový druh odklonu.“⁹⁴

Zvláštní způsoby řízení (tj. podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání) lze v trestních věcech mladistvých použít pouze za striktně vymezených podmínek (§ 68 ZSVM). Jednou z obecných podmínek uvedených v ustanovení § 68 ZSVM je ochota mladistvého „přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění“. Legislativní pojem „škodlivý následek“ se objevuje rovněž v ustanovení o účinné lítosti § 33 pís. a) TZ a je nutné jej vykládat jednotně, tj. zahrnovat do něj i ty následky, které nejsou kryty zaviněním.⁹⁵ Svou ochotu přičinit se k odstranění škodlivých následků může mladistvý projevit například omluvou nebo snahou nahradit způsobenou škodu.⁹⁶

Aby rozhodující orgán mohl rozhodnout o odstoupení od trestního stíhání, musí být vedle obecných podmínek uvedených v ustanovení § 68 ZSVM splněny také podmínky specifické, týkající se pouze uvedeného odklonu. Ustanovení § 70 ZSVM konstatuje, že se musí jednat o 1. provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta, 2. absentuje veřejný zájem na dalším stíhání mladistvého, 3. rozhodující orgán přihlíží k nebezpečnosti provinění pro společnost a k osobě mladistvého a dále 4. trestní stíhání není účelné a 5. potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od spáchání dalších provinění. Kromě uvedených podmínek, které musí být splněny obligatorně, ustanovení § 70 odst. 3 ZSVM hovoří o podmínkách fakultativních. V souvislosti s postavením poškozeného je důležitá skutečnost, že od trestního stíhání lze odstoupit zejména v případě, že byla úplně nebo alespoň částečně nahrazena škoda způsobená proviněním (vráceno bezdůvodné obohacení) a poškozený s takovým odškodněním souhlasil. Tato podmínka je konkrétním projevem jedné ze základních

⁹³ RŮŽIČKA: Poškozený a adhezni..., s. 587.

⁹⁴ ŠČERBA, Filip. K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým. *Trestní právo*, 2005, č. 5, s. 16.

⁹⁵ JELÍNEK a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 339. (citováno z ŠČERBA: K právní úpravě odklonů..., s. 17.)

⁹⁶ SOTOLÁŘ, Alexander. K některým specifikům uplatnění zvláštního způsobu řízení v trestních věcech mladistvých. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 3, s. 68. (citováno z ŠČERBA: K právní úpravě odklonů..., s. 17.)

zásad trestního řízení ve věcech mladistvých, kterou je „uspokojení zájmů poškozeného“ (§ 3 odst. 7 ZSVM). Jak uvádí Ščerba⁹⁷, zákon tuto zásadu příliš nerespektuje a v porovnání s jinými druhy odklonů, je postavení poškozeného v řízení o odstoupení od trestního stíhání, výrazně slabší. Tento fakt ilustruje na skutečnosti, že použití uvedeného odklonu není nutně podmíněno nahrazením škody poškozenému anebo učiněním jiných potřebných opatření, popřípadě uzavřením dohody o náhradě škody. Podmínka náhrady škody je pouze fakultativní. Dalším negativem je irelevance případného (ne)souhlasu poškozeného s vyřízením věci pomocí odklonu a omezená možnost podávat stížnost proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání. Poškozený nemá totiž možnost podat stížnost v případě, že odklonu bylo využito již v přípravném řízení.

⁹⁷ ŠČERBA: K právní úpravě odklonů..., s. 21-22.

8 Adhezní řízení

V následující kapitole se zabývám institutem adhezního řízení a jeho charakteristickými rysy. Pojednávám zejména o jeho účelu, subjektech a předpokladech přiznání soukromoprávních nároků poškozeného v trestním řízení. Vzhledem k rozsahu této práce a obsáhlosti daného tématu, se zaměřuji zejména na základní charakteristiku adhezního řízení s přihlédnutím ke změnám, které přinesla novela trestního řádu č. 181/2011 Sb., jež mají vést ke zlepšení právní pozice poškozeného a rozšiřují předmět a dosah adhezního řízení.

8.1 Pojem, smysl a subjekt adhezního řízení

Nezřídka se stává, že pachatel trestného činu poškozenému způsobí újmu, která má zásadní dopad do jeho majetkové sféry. Tímto vzniká určitá disproporce ve vztahu mezi poškozeným a pachatelem. Pachatel tím, že spáchal trestný čin, porušil primární právní povinnost, čímž zapříčinil nástup odpovědnostních následků. Mezi pachatelem a poškozeným tak vzniká sekundární (odpovědnostní) právní vztah, který by bez porušení primární právní povinnosti neexistoval. Vedle trestněprávního postihu, hrozí pachateli také postih za soukromoprávní delikt. Zákodárce umožňuje poškozenému v ustanovení § 43 odst. 3 TrŘ navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit v penězích škodu nebo nemajetkovou újmu, popř. vydat bezdůvodné obohacení.

Co se týče samotné definice adhezního řízení, lze shrnout, že se „*jedná se o součást trestního řízení a projednává se v něm uplatněný nárok poškozeného na náhradu škody (dnes i nemajetkové újmy v penězích a vydání bezdůvodného obohacení) způsobené trestným činem. Adhezní řízení netvoří samostatnou, časově i formálně oddělenou část trestního řízení, ale splyvá s ním, zejména pokud jde o dokazování.*“⁹⁸ Smyslem adhezního řízení je umožnit poškozenému uplatnění soukromoprávních nároků v rámci trestního řízení. Jedná se pouze o právo poškozeného, nikoli jeho povinnost. Adhezní řízení je pouze fakultativním procesním postupem v rámci trestního procesu. V případě, že se poškozený rozhodne své soukromoprávní nároky uplatňovat jiným způsobem, tj. zejména v občanskoprávním či rozhodčím řízení, trestní soud o nároku na náhradu škody rozhodovat nebude.

Oproti klasickému postupu v podobě civilního řízení, představuje adhezní řízení privilegovanou formu, která přináší poškozenému řadu výhod. Jedná se zejména o jednodušší důkazní situaci, kdy podstatná část důkazního tvrzení leží na bedrech státního zástupce. O nároku

⁹⁸ RŮŽIČKA: Poškozený a adhezní..., s. 455. (srovnej též. LÁTAL, Jaroslav. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody v adhezním řízení. *Právní rozhledy*, 1994, č. 10, s. 345)

poškozeného bývá zpravidla rozhodnuto v kratším časovém horizontu, než v civilním řízení a navíc nemusí poškozený platit soudní poplatky nebo nést zvýšené výdaje právního zastoupení.⁹⁹

Pokud jde o subjekt adhezního řízení, je jím poškozený v úzkém smyslu slova, jak o něm již bylo podrobněji pojednáno pod bodem 2.1.2. Subjektem adhezního řízení je tedy pouze taková osoba, která má proti obviněnému nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Uplatnit svůj nárok může poškozený sám, dále jeho zmocněnec (§ 50, 51 TrŘ), zákonný zástupce poškozeného (§ 45 TrŘ) a za určitých podmínek také opatrovník (§ 45 odst. 2 TrŘ). Dle ustanovení § 45 odst. 3 TrŘ, jde-li o uplatnění nároku na náhradu škody nebo na vydání bezdůvodného obohacení, přecházejí práva, která trestní řád poškozenému přiznává, i na jeho právního nástupce.^{100 101}

Lze tedy shrnout, že a) subjektem adhezního řízení je pouze poškozený v úzkém slova smyslu a b) soud rozhoduje o soukromoprávních nárocích poškozeného dle hmotného práva – nejčastěji občanského zákoníku, popř. zákoníku práce, často též zákona o veřejném zdravotním pojištění, avšak ve formě trestního řízení.¹⁰²

8.2 Předpoklady pro přiznání nároku poškozeného aneb co přinesla novela č. 181/2011 Sb.

Trestní řád stanoví řadu podmínek, které musí být splněny, aby mohl soud adhezní řízení provést a o soukromoprávním nároku poškozeného rozhodnout. A. Glatzová¹⁰³ ve svém článku vhodně rozlišuje předpoklady přiznání nároku poškozeného na hmotněprávní a procesní. V následujícím výkladu se tohoto pojetí přidržím.

8.2.1 Hmotněprávní předpoklady pro přiznání nároku poškozeného

Novela trestního řádu č. 181/2011 Sb. mění dosah adhezního řízení. Nově se může poškozený v rámci trestního řízení kromě náhrady „klasické“ majetkové škody domáhat také náhrady nemajetkové újmy v penězích nebo vydání bezdůvodného obohacení¹⁰⁴. Důvodová zpráva ke zmiňované novele hovoří o zlepšení a zefektivnění postavení poškozeného jako subjektu adhezního řízení, ke kterému má dojít rozšířením nároků, kterých se může v rámci

⁹⁹ GLATZOVÁ, Andrea. Předpoklady pro přiznání soukromoprávních nároků v adhezním řízení. *Trestněprávní revue*, 2012, č. 1, s. 6.

¹⁰⁰ KUČERA, Jiří. Adhezní řízení a jeho vztah k civilnímu procesu. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 9, s. 260.

¹⁰¹ K subjektu adhezního řízení srovnej podrobněji též. GLATZOVÁ: Předpoklady pro přiznání..., s. 6-7.

¹⁰² LÁTAL: Náležitosti řádného uplatnění..., 345.

¹⁰³ GLATZOVÁ: Předpoklady pro přiznání..., s. 6-10.

¹⁰⁴ K pojmu „Bездůvodné obohacení“ srovnej např. ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník*. Velký akademický komentář. 1. svazek. §§ 1-487. Praha: LInde, 2008, s. 1043-1113.

trestního řízení domáhat. Nově přijatou právní úpravou také dochází ke sjednocení terminologie mezi trestním řádem a občanským zákoníkem.¹⁰⁵

Právní úprava trestního řízení účinná před novelizací, neumožňovala, až na určité výjimky (§ 444 ObčZ – paušální škoda na zdraví), odškodňovat nemateriální újmu. Jedinou možností, kterou poškozenému právní řád nabízel, bylo vymáhání přiměřeného zadostiučinění, popř. náhrady nemajetkové újmy v penězích prostřednictvím žaloby na ochranu osobnosti dle § 13 ObčZ, žalobou dle § 53 ObchZ nebo postupem dle § 21 a násl. zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů. Již před přijatou novelou R. Visinger¹⁰⁶ poukazoval na skutečnost, že institut náhrady nemateriální újmy není tuzemskému trestnímu řízení neznámý.¹⁰⁷ Pojem nemajetková újma lze vykládat dvojím způsobem. Extenzivní výklad v sobě zahrnuje kromě újmy na osobnostních statcích (§ 11 ObčZ) i další újmy nemajetkového charakteru.¹⁰⁸ Při restriktivním výkladu pojmu „nemajetková újma“ přichází v úvahu v souladu s jazykovým výkladem v úvahu pouze újma dle § 13 odst. 2 ObčZ.¹⁰⁹ Až judikatorní praxe ukáže, které z výše uvedených pojetí bude aplikováno. Z dikce ustanovení § 228 odst. 1 TrŘ vyplývá, že soud v odsuzujícím rozsudku může obžalovanému uložit pouze nahrazení nemajetkové újmy v penězích. Jakýkoli jiný způsob satisfakce, jako je např. uvedení v předešlý stav, poskytnutí jiné věci, služeb či prací poškozenému či veřejné omluvy, nepřichází při rozhodování v adhezním řízení v úvahu.

Další neodmyslitelnou podmínkou k řádnému uplatnění soukromoprávního nároku v adhezním řízení je existence kauzálního nexu mezi skutkem, pro který je obviněný stíhán a újmou způsobenou poškozenému. Významnou roli hraje také problematika promlčení, kdy trestní soud musí brát v úvahu skutečnost, zda se nejedná o nárok promlčený, resp. zda obviněný nevznesl námitku promlčení, a to nejpozději do okamžiku, kdy se senát odvolacího soudu odebere k závěrečné poradě.¹¹⁰

8.2.2 Procesní předpoklady pro přiznání nároku poškozeného

O soukromoprávních nárocích nelze v rámci trestního řízení rozhodnout z moci úřední. Je pouze na poškozeném, zda se se svým nárokem přihlásí *včas*, *řádně* a vůči *určité osobě*.

Nárok je uplatněn včas, pokud tak poškozený učiní v souladu s ustanovením § 43 odst. 3 TrŘ nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování (§ 206 odst. 2, §207 odst. 1 TrŘ), tj.

¹⁰⁵ Důvodová zpráva k novele trestního řádu provedené zákonem č. 181/2011 Sb., s. 10-12.

¹⁰⁶ VISINGER, Radek. Náhrada nemajetkové újmy v adhezním řízení. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 3, s. 75.

¹⁰⁷ Jako příklad uvedl institut narovnání (§ 309 a násl. TrŘ), kde přichází v úvahu nahrazení i jiné než majetkové škody. Dále poukazoval v souvislosti s alternativami potrestání na možnost uložení pachateli jinou přiměřenou povinnost, jako např. poskytnutí poškozenému přiměřené zadostiučinění nebo veřejnou omluvu (§ 48 odst. 4 písm. j), k) TZ).

¹⁰⁸ Srovnej např. § 444 odst. 1 ObčZ, § 369 odst. 1 písm. b) Zpr, 19b odst. 3 ObčZ, § 12 odst. 1 a § 53 ObchZ, § 40 odst. 1 písm. e) AutZ, § 75 VynZN, § 5 odst. 1 VymPrVl, § 10 AntiDZ.

¹⁰⁹ GLATZOVÁ: Předpoklady pro přiznání..., s. 8.

¹¹⁰ Rozhodnutí NS ze dne 7. 7. 2011, sp. zn. 4 Tdo 460/2011

než započne výslech obžalovaného v hlavním líčení, ev. před vydáním trestního příkazu. Nejdříve tak může poškozený učinit v trestním oznámení (§59 TrŘ).¹¹¹ Návrh však nelze podat, bylo-li o nároku poškozeného již rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném příslušném řízení (§44 odst. 3 TrŘ).¹¹² Na rozdíl od občanského soudního řízení nezná adhezní řízení překážku litispendence. Samotnému uplatnění nároku v jiném než adhezním řízení tak nebrání uplatnění stejného nároku dle trestního řádu. Pokud by však bylo v občanskoprávním či jiném řízení vydáno rozhodnutí, byť nepravomocné, bude soud postupovat dle § 206 odst. 3, 4 TrŘ (srov. č. 18/04 Sb. rozh. tr.).¹¹³

Aby byl nárok uplatněn řádně, musí z něj být v souladu s ustanovením § 43 odst. 3 věta poslední TrŘ patrné, z jakých důvodů a v jaké výši se nárok na náhradu škody uplatňuje. K označení důvodu zpravidla stačí tvrzení, že skutkem, pro který je obviněný stíhán a který je uveden v žalobním návrhu, byla poškozenému způsobena majetková škoda, nemajetková újma nebo získáno bezdůvodné obohacení. Výše uplatňovaného nároku musí být uvedena v návrhu přesně nebo alespoň minimální částkou, kterou poškozený požaduje. Výši nároku je možno v pozdějším stadiu řízení měnit až do doby, než se soud odebere k závěrečné poradě v hlavním líčení, ev. ve veřejném zasedání v řízení o odvolání (§ 217, 238 TrŘ).¹¹⁴

Další důležitou procesní podmínkou je nutnost uplatnit svůj nárok jmenovitě vůči jednomu či více spoluobviněným. V případě, že se koná společné řízení proti více obviněným, je nutné, aby poškozený uplatnil svůj nárok vůči každému jednotlivému obviněnému.^{115 116} Přitom je vhodné, aby poškozený sám formuloval, zda spoluobvinění mají odpovídat solidárně (§ 438 odst. 1 ObčZ) nebo podle podílu (§ 438 odst. 2 ObčZ, 179 odst. 5 ZPr).¹¹⁷

Ustanovení § 206 odst. 3 TrŘ stanoví, že soud usnesením osobu, která uplatňuje práva poškozeného, k hlavnímu líčení nepřipustí, jestliže ji tato práva *zřejmě nepřísluší* (a to buď žádné z práv poškozeného, nebo právo uplatňovat soukromoprávní nároky). Takové rozhodnutí však nebrání uplatnění soukromoprávních nároků před jiným příslušným orgánem. Komentář k trestnímu řádu k tomuto uvádí, že bude záležet na konkrétních okolnostech projednávané věci, „tj. zejména na vymezení skutku, který je předmětem trestního stíhání, včetně způsobu jeho spáchání, dále na

¹¹¹ LÁTAL: Náležitosti řádného uplatnění..., 345., rovněž též KUČERA: Adhezní řízení a jeho vztah..., s. 264.

¹¹² Takovým rozhodnutím se rozumí i rozhodnutí, které není dosud v právní moci.

¹¹³ JELÍNEK, Jiří a kol.: Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami..., s. 585.

¹¹⁴ LÁTAL: Náležitosti řádného uplatnění..., 347., rovněž též KUČERA: Adhezní řízení a jeho vztah..., s. 264.

¹¹⁵ JELÍNEK: Trestní právo procesní..., s. 264.

¹¹⁶ Povinnost k náhradě škody nelze uložit tomu obviněnému, proti kterému poškozený neuplatnil nárok podle § 43 odst. 3 TrŘ, a to ani tehdy, když se jako spoluobviněný na vzniku škody podílel (č. 45/1993 Sb. rozh. tr.).

¹¹⁷ KUČERA: Adhezní řízení a jeho vztah..., s. 264.

vymezení následků, formy a míry zavinění obžalovaného, na právním důvodu, z něhož určitá osoba dovozuje svá práva poškozeného atd.“¹¹⁸

8.3 Rozhodnutí o přiznání nároku poškozenému

S odkazem na úvodní ustanovení této kapitoly se při pojednání o rozhodování o soukromoprávních nárocích poškozeného v adhezním řízení zaměřím výhradně na novelu č. 181/2011 Sb. a její přínos pro adhezní řízení.

Problematika rozhodnutí o majetkové škodě, nemajetkové újmě a bezdůvodném obohacení je upravena v ustanoveních §§ 228 a 229 TrŘ. V případě, že jsou splněny všechny výše uvedené procesní podmínky, poškozený nevzal svůj návrh zpět, popř. se nevzdal svých práv, která mu trestní řád přiznává (§ 43 odst. 4 TrŘ) a nebylo rozhodnuto postupem dle ustanovení §§ 221 až 224 TrŘ a § 70 ZSM, soud o nároku poškozeného rozhodne.¹¹⁹

Soud o soukromoprávních nárocích poškozeného může rozhodnout následujícím způsobem¹²⁰:

1. soud (zcela nebo částečně) nárok přizná, jestliže jsou nárok i jeho výše výsledky hlavního líčení odůvodněny (§ 228 TrŘ),
2. soud odkáže poškozeného s celým nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem
 - a. není-li podle výsledků dokazování pro vyslovení povinnosti k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení podklad nebo bylo-li by pro takové rozhodnutí třeba provádět další dokazování, jež by podstatně protáhlo trestní řízení (§ 229 odst. 1 TrŘ),
 - b. došlo ke zproštění obžaloby ohledně toho skutku, kterým měla být újma způsobena (§ 229 odst. 3 TrŘ),
3. soud odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem se zbytkem jeho nároku, jestliže mu nárok z jakéhokoli důvodu přizná jen zčásti (§ 229 odst. 2).

Co se týče proklamovaných změn, které přinesla výše zmiňovaná novela, kladoucí si za cíl zejména zpřesnění dosavadní právní úpravy, došlo kromě rozšíření předmětu adhezního řízení ke dvěma upřesněním. Jak uvádí důvodová zpráva¹²¹, dle právní úpravy před novelou, soud, který

¹¹⁸ ŠÁMAL: *Trestní řád...*, s. 1639. Jako příklad zde Jelínek uvádí pozdě uplatněný nárok poškozeným, kde soud musí postupovat dle § 206 odst. 3 TrŘ per analogiam a usnesením rozhodnout, že poškozeného k řízení nepřipouští. (viz. JELÍNEK: *Trestní právo procesní...*, s. 264.)

¹¹⁹ RŮŽIČKA: *Poškozený a adhezní...*, s. 475.

¹²⁰ O nároku poškozeného rozhoduje soud jen tehdy, je-li řízení ukončeno vydání rozsudku (např. č. 32/1963 Sb. rozh. tr.). (citováno z JELÍNEK: *Trestní právo procesní...*, s. 268.)

¹²¹ Důvodová zpráva k novele trestního řádu provedené zákonem č. 181/2011 Sb, s. 12-13.

odsuzoval obžalovaného pro trestný čin, zpravidla v rozsudku obžalovanému uložil, aby poškozenému způsobenou škodu nahradil, jestliže byl nárok včas uplatněn. Důvodová zpráva hovoří o tom, že bylo však na libovůli soudu zda, ač byly pro kladné rozhodnutí o soukromoprávním nároku v adhezním řízení podklady, v řízení meritorně rozhodne či nikoliv. Právní úprava (§ 228 odst. 1 TrŘ) se novelou č. 181/2011 Sb. zpřesňuje tak, že soud tak učiní vždy, není-li zákonem stanoveno jinak (např. § 229 nebo § 206 odst. 3 TrŘ). Druhá změna, provedená v ustanovení § 229 odst. 1 TrŘ, reaguje na skutečnost, že „*jsou-li dány podmínky pro odsuzující rozsudek, pak každé další dokazování v adhezním řízení vždy z povahy věci přesahuje potřeby trestního stíhání*“¹²² a soud by měl automaticky odkázat poškozeného na jiné v úvahu přicházející řízení.

Závěrem lze shrnout, že problematika rozhodování o soukromoprávních nárocích v trestním řízení je poněkud diskutabilní a není, i přes všechny snahy zákonodárce, řešena ideálně. Nedostatky lze spatřovat v několika směrech.

Nová právní úprava zavádí nejednotnost v obsazení soudu v případě rozhodování o nemajetkové újmě. Pokud se o nároku poškozeného rozhoduje v občanskoprávním řízení, jsou pro rozhodování v prvním stupni příslušné krajské soudy, a to ve složení tří soudců z povolání. V případě, že o náhradě nemajetkové újmy rozhoduje trestní soud, platí ustanovení o příslušnosti podle trestního řádu, kdy podle okolností může rozhodovat tří členný senát (předseda a dva přísedící) u okresního soudu nebo tří členný senát (předseda a dva soudci) u krajského soudu jako soudu prvního stupně, anebo jen samosoudce – předseda senátu nebo soudce u okresního soudu.¹²³

Přijetím zmiňované novely zákonodárce předmět adhezního řízení rozšiřuje, čímž dává najevo, aby tohoto institutu bylo využíváno podstatně častěji, z čehož logicky vyplývá rozsáhlejší dokazování v souvislosti se soukromoprávními nároky poškozeného. Na druhou stranu se zároveň snaží chránit fundamentální zásady trestního řízení, z nichž stručně řečeno vyplývá snaha, aby trestní věci byly projednávány urychleně bez zbytečných průtahů a aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatele potrestáni. Zejména zakotvení možnosti trestního soudu rozhodovat i o nemajetkové újmě v penězích může způsobit zbytečné průtahy v řízení, což v důsledku povede k častějšímu odkazování poškozených s jejich nároky na řízení občanskoprávní. Jako jedno s možných řešení výše předestřeného problému R. Visinger¹²⁴ navrhuje stanovení minimálních náhrad nemajetkové újmy u jednotlivých trestných činů pomocí vyhlášky Ministerstva spravedlnosti, podobně jak je tomu dnes v případě odškodňování bolesti a

¹²² Tamtéž, s. 12.

¹²³ JELÍNEK, Jiří. Poškozený, náhrada škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení v novele trestního řádu 2011. *Kriminalistika*, 2011, č. 4, s. 267.

¹²⁴ VISINGER: Náhrada nemajetkové újmy v adhezním řízení..., s. 78.

ztížení společenského uplatnění.¹²⁵ Sám však dodává, že toto řešení „není právě *elegantia iuris*, ale za úvahu zákonodárce jistě stojí.“¹²⁶

¹²⁵ Srov. vyhlášku Ministerstva zdravotnictví č. 440/2011 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁶ VISINGER: Náhrada nemajetkové újmy v adhezním řízení..., s. 78.

9 Postavení poškozeného v trestním řízení de lege ferenda

Řada autorů se v průběhu posledních několika desítek let poměrně často vyjadřovala k nedostatkům právní úpravy postavení poškozeného.¹²⁷ Na poli odborné veřejnosti byly kritizovány zejména následující nedostatky: 1. nemožnost podávat opravné prostředky, jimž meritorně končí přípravné řízení, 2. nemožnost podávat ve vymezených případech tzv. soukromou obžalobu nebo alespoň zakotvit návrhové delikty, 3. nedostatečná ochrana důstojnosti, soukromého života a bezpečnosti poškozeného, 4. nedostatečné zajištění kvalifikovaného právního zastoupení poškozeného, 5. neuspokojivě vyřešená účast poškozeného na dokazování, 6. problematika společného zmocněnce, 7. nemožnost podat odpor proti trestnímu příkazu a mnoho dalších. V návaznosti na zhodnocení neuspokojivého právního stavu docházelo k vypracování řady námětů na zlepšení právní úpravy, a to především v souvislosti s kritikou postavení poškozeného před rozsáhlou novelou trestního řádu, provedenou zákonem č. 265/2001 Sb.¹²⁸ Řada námětů, které nauka dlouhodobě prosazovala ohledně institutu poškozeného, již spatřilo světlo světa v podobě zákonné úpravy.

Z legislativních prací posledních několika let lze usuzovat, že existuje zájem na neustálém zlepšování postavení poškozeného v trestním řízení. Jako nesporný důkaz tohoto trendu nám může posloužit již vícekrát zmiňovaná novela trestního řádu, provedená zákonem č. 181/2011 Sb., která nejen, že mění samotnou definici poškozeného a sjednocuje legislativní terminologii, ale zejména rozšiřuje předmět a dosah adhezního řízení. Kvalitativní posun oprávnění poškozeného je výrazný, což bezesporu upevňuje jeho postavení v trestním řízení. Nicméně i v současnosti se jeví více než aktuální věta, kterou v roce 2003 použil profesor Jelínek, a to, že „*možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou (stále) vyčerpány.*“¹²⁹

Již v souvislosti s některými kapitolami této práce (problematika společného zmocněnce, trestní stíhání se souhlasem poškozeného, adhezní řízení) bylo pojednáno o možných úpravách de lege ferenda. Následující text je zaměřen na postavení poškozeného v trestním řízení v souvislosti s věcným záměrem nového trestního řádu a dále jsou rozebrány vybrané instituty spolu s návrhy jejich změn.

¹²⁷Srov. např. JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 161-180., Dále srov. např. CÍSAŘOVÁ, D., ČÍŽKOVÁ, J. *Poškozený v československém trestním řízení.* Praha: Universita Karlova, Iuridica Monographia, 1982, č. XXXVII, s. 12 a s. 46 a 47., Dále srov. např. VANTUCH: *Trestní stíhání se souhlasem poškozeného...*, s. 155.

¹²⁸ Asi nejrozsáhlejší úpravu námětu de lege ferenda zpracoval Jelínek (viz. JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 161-180.).

¹²⁹ JELÍNEK, Jiří. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2003, č. 2, s. 112.

9.1 Věcný záměr nového trestního řádu

Trestní právo procesní, na rozdíl od práva hmotného, stále čeká na svou rekonstrukci, která se však zdá být v nedohlednu. V období od roku 2004 do roku 2010 bylo zpracováno několik verzí věcného záměru trestního řádu. V následujícím textu budeme vycházet z věcného záměru, zpracovaného JUDr. Miroslavem Růžičkou, který byl schválen usnesením vlády č. 996 v srpnu 2008.¹³⁰

Věcný záměr si jako jednu z priorit vytyčuje posílení práv poškozeného v trestním řízení, což vyplývá z Předkládací zprávy Ministerstva spravedlnosti, která mimo jiné hovoří o zavedení nové zásady trestního řízení, tzv. zásady „zajištění práv poškozených a ochrany jejich postavení.“ Dále věcný záměr přejímá zcela nové instituty, jako je např. možnost podání soukromé nebo subsidiární obžaloby a uzavření dohody o vině a trestu.¹³¹ V souvislosti s novým trestním řádem se navíc předpokládá přijetí samostatného zákona o obětech trestných činů, o kterém již bylo samostatně pojednáno v části třetí. Vedle institutů platnému českému trestnímu právu neznámých, věcný záměr také rozšiřuje možnost využití tzv. odklonů v trestním řízení, se kterými trestní řád již nějakou dobu pracuje.¹³²

V souvislosti s posílením práv poškozeného, věcný záměr¹³³ hovoří o některých dalších právech, jako např.:

- právo podat návrh na vydání předběžného opatření v řízení před soudem a dát podnět k jeho vydání v přípravném řízení,
- podat odpor proti trestnímu příkazu,
- podat stížnost proti usnesení o postoupení věci a o zastavení trestního stíhání v rámci předběžného projednání obžaloby,
- právo na ohleduplné zacházení, je-li v trestním řízení vyslýchán jako svědek, zejména je nepřípustné o něm zveřejňovat citlivé údaje, zasahovat do jeho soukromí, nejde-li o zjišťování pohnutky obviněného a další.

Řada novinek, o kterých věcný záměr z roku 2008 hovoří, již byla do právního řádu implementována, aniž by se s nimi čekalo na souhrnnou rekonstrukci. Jedná se zejména o změnu definice poškozeného, rozšíření adhezního řízení o nemajetkovou újmu a bezdůvodné

¹³⁰ HORÁKOVÁ, Kateřina. Věcný záměr nového trestního řádu – odklony a dohodovací řízení. *Státní zastupitelství*, 2011, č. 3, s. 5-6.

¹³¹ K dohodě o vině a trestu podrobněji srovnej např. HORÁKOVÁ: Věcný záměr nového trestního řádu..., s. 5-13. Dále např. RŮŽIČKA, M., ŠABATA, K. Dohoda o vině a trestu de lege ferenda v České republice a možnosti využití slovenské právní úpravy. *Státní zastupitelství*, 2009, č. 6. K soukromé obžalobě srovnej např. GRIVNA, Tomáš. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005, s. 122.

¹³² Předkládací zpráva k věcnému záměru Ministerstva spravedlnosti. Dostupné na: <<http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>>.

¹³³ Věcný záměr Trestního řádu z roku 2008. Dostupné na: <<http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4980&d=281460>>.

obohacení. Dále např. možnost poškozeného nebo svědka žádat informace o tom, že byl odsouzený propuštěn z výkonu ochranného léčení nebo zabezpečovací detence (§ 44a TrŘ).

9.2 „Rozhodování o poškozeném“, právo poškozeného podat odpor proti trestnímu příkazu a provést výslech svědka

O samotné definici poškozeného v trestním řízení (§ 43 odst. 1 TrŘ) bylo již výše několikrát pojednáno. V první kapitole bylo také zmíněno některými autory kritizované ustanovení § 43 odst. 2 TrŘ, které za určitých okolností „*umožňuje vyloučení určité osoby jako poškozeného v trestním řízení na základě účelových, subjektivních kritérií bez možnosti věcného přezkoumání takového postupu.*“¹³⁴ Dle ustanovení § 43 odst. 2 TrŘ se za poškozeného nepovažuje ten, kdo se cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem. Z uvedeného vyplývá, že může být poměrně složité zjistit, zda se v tom kterém případě o poškozeného jedná či nikoliv. Jak uvádí Jelínek, o těchto otázkách se v praxi rozhoduje poměrně neformálně, aniž by se o nich provedl jakýkoliv důkaz. Na rozdíl od hlavního líčení (§ 206 odst. 3 TrŘ), předsoudní stádium trestního řízení nezná formalizované rozhodnutí o „nepřipuštění poškozeného“ do trestního řízení. V tomto případě souhlasím s myšlenkou Jelínka a taktéž považuji za vhodné přijetí takové úpravy, „*podle které by příslušný orgán činný v trestním řízení vydával rozhodnutí o tom, zda určitá osoba je, či není poškozeným.*“¹³⁵ Proti takovému rozhodnutí by poškozený byl oprávněn podat opravný prostředek, což by zabránilo účelovosti a nepřezkoumatelnosti takového rozhodnutí.

Dalším nedostatkem právní úpravy, na který nauka¹³⁶ již několikrát poukázovala, je nemožnost poškozeného podat řádný opravný prostředek proti trestnímu příkazu¹³⁷ – tzv. odpor (§ 314g TrŘ). Oprávněnými osobami jsou pouze obviněný, osoby, které jsou oprávněny podat v jeho prospěch odvolání, a státní zástupce. Z uvedeného katalogu oprávněných osob je poškozený a contrario vyloučen, a to i přesto, že samosoudce může trestním příkazem rozhodnout také o soukromoprávních nárocích poškozeného, byly-li řádně uplatněny (§ 314f odst. 1 písm. e)). Zákonodárce zde nastolil zjevný nepoměr mezi právy poškozeného a obviněného. Nezbyvá než doporučit přijetí takové právní úpravy, kde bude moci poškozený prostřednictvím odporu reagovat nejen na rozhodnutí věcně nesprávná, ale také na situaci, kdy samosoudce o nároku poškozeného vůbec nerozhodne, i když byl nárok řádně uplatněn. V této souvislosti lze jako inspirační zdroj použít slovenskou právní úpravu, kde zákon č. 301/2005 Z. z. (trestný poriadok), právo podat odpor proti trestnímu příkazu (slovensky „trestný rozkaz“)

¹³⁴ JELÍNEK, Jiří. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány, *Kriminalistika*, 2003, č. 2, s. 114.

¹³⁵ Tamtéž, s. 114.

¹³⁶ JELÍNEK: *Poškozený v českém...*, s. 175.

¹³⁷ K problematice trestního příkazu srov. blíže JELÍNEK: *Trestní právo procesní...*, s. 726.

poškozenému přiznává. Konkrétně ustanovení § 355 odst. 2 zmiňovaného zákona hovoří o právu poškozeného podat odpor proti trestnímu příkazu, a to pouze proti výroku o náhradě škody. V takovém případě se trestní příkaz ruší ve výroku o náhradě škody a samosoudce následně poškozeného odkáže na jiné příslušné řízení. Stejně se postupuje i tehdy, pokud odpor proti výroku o náhradě škody podá jiná oprávněná osoba.¹³⁸

Třetím vybraným institutem, který si de lege ferenda zaslouží zkvalitnění právní úpravy, je právo poškozeného žádat, aby mu bylo umožněno provést důkaz, zejména výslech svědka nebo znalce.¹³⁹ De lege lata platí, že poškozený a jeho zmocněnec může se souhlasem předsedy senátu vyslychaným pouze klást otázky, nikoliv však samostatně výslech svědka provést (§ 215 TrŘ). Zde můžeme opět pozorovat značnou disproporci mezi právy poškozeného a obžalovaného. Jako inspirace může českému zákonodárci i v tomto případě posloužit slovenská právní úprava, která de facto poškozenému umožňuje výslech svědka provést (§ 261 odst. 3 TrP). Přijetí takové právní úpravy, která by za určitých zákonem stanovených podmínek poškozenému umožňovala samostatně výslech svědka provést, lze považovat za jeden z mnoha legislativních kroků, kterým by zákonodárce práva poškozeného zase o jeden krůček přiblížil procesnímu postavení obviněného.

¹³⁸ K problematice odporu dle slovenské právní úpravy srov. blíže IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo procesné*. 1. vydání. Bratislava: IURA EDITION, 2006, s. 719-721.

¹³⁹ Na tento nedostatek již v roce 1998 poukazoval Jelínek. Nicméně dodnes k navrhované změně nedošlo. (viz. JELÍNEK: *Poškození v českém...*, s. 177.).

10 ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo seznámit čtenáře s jedním z nejvýznamnějších subjektů trestního řízení – s poškozeným. Úkolem, který jsem si v úvodu vytyčil, bylo provést analýzu a zhodnocení stávajícího stavu dané problematiky, s cílem poukázat na problematické aspekty uplatňování práv poškozeným.

Poškozený, jakožto subjekt a samostatná nezávislá strana trestního řízení, je výrazným elementem trestního procesu, který svým jednáním průběh řízení výrazně ovlivňuje. Je to právě poškozený, který v souvislosti se spácháním trestného činu nejvíce trpí, jelikož zaviněným jednáním pachatele dochází k porušení nebo ohrožení jeho právem chráněných zájmů. V případě, že se osoba trestným činem poškozená rozhodne své zájmy v trestním řízení uplatňovat, trestní řád jí poskytuje řadu procesních práv, pomocí kterých může alespoň částečně své útrapy zmírnit. Pro poškozeného je charakteristické, že v podstatě stojí na straně obžaloby, i když jeho práva a povinnosti se od těch, které má státní zástupce výrazně liší. Je zcela na jeho vůli, zda se trestního řízení jako poškozený účastní a k výkonu jeho práv nemůže být nikým nucen.

Pro trestní právo procesní je typické dvojí pojetí poškozeného. Jednak se může jednat o tzv. privilegovaného poškozeného, který je způsobilý být zároveň subjektem adhezního řízení a uplatňovat tak své soukromoprávní nároky v rámci trestního řízení. Tzv. obyčejným poškozeným je osoba, které taková práva nepřísluší. Novela trestního řádu č. 181/2011 Sb. výrazně zasáhla do samotné definice poškozeného, kdy změnou ustanovení § 43 TrŘ došlo nejen k terminologickému upřesnění pojmu poškozený, ale zejména byla rozšířena množina privilegovaných poškozených o ty, kterým byla trestným činem způsobena nemajetková škoda nebo na jejichž úkor se trestným činem pachatel bezdůvodně obohatil.

Co se týče jednotlivých procesních práv poškozeného, dospívám k závěru, že se jejich katalog po dobu platnosti trestního řádu výrazně rozšířil. Neznamená to však, že zde neexistují možnosti zdokonalení právní úpravy, které by kritizovaný deficit v porovnání s právy obviněného vyplnily. Ve své práci jsem poukázal na řadu institutů, které by bylo vhodné buď v rámci rekodifikace, nebo cestou dílčích norem legislativně upravit. Jen namátkou uvádím, že se jedná zejména o institut společného zmocněnce, potýkající se se zásadními nedostatky, které mohou vést k účelovému vyloučení poškozeného z trestního řízení. Dále se jedná o ne zcela ideálně řešenou problematiku trestního stíhání se souhlasem poškozeného. Jako jedno z možných řešení se nabízí zavedení tzv. návrhových deliktů, díky nimž svobodná vůle a zájmy poškozeného vystupují do popředí. V závěrečné kapitole jsem dále kriticky pojednal např. o nemožnosti poškozeného podat odpor proti trestnímu příkazu a samostatně provést výslech svědka. Jako jeden z možných zdrojů pro řešení této nepříjemné situace uvádím slovenskou právní úpravu,

kteřou by se český zákonodárce, ve snaze zlepšit procesní postavení poškozeneho, mohl nechat inspirovat.

Problematikou adhezního řízení jsem se zabýval zejména s přihlédnutím ke změnám provedeným novelou trestního řádu č. 181/2011 Sb. Ta na jedné straně rozšířila předmět samotného adhezního řízení, kdy se poškozeneý vedle náhrady klasické škody může nově domáhat náhrady nemajetkové újmy v penězích a vydání bezdůvodného obohaceni, což bude mít logicky za následek potřebu rozsáhlejšího dokazování za účelem zjištění oprávněnosti soukromoprávních nároků. Na druhé straně se novela jemnou změnou ustanovení § 229 TrŘ snaží chránit rychlost trestního řízení, když stavoví, že v případě, jsou-li dány podmínky pro odsuzující rozsudek, pak každé další dokazování v adhezním řízení je úkonem navíc a soud je povinen poškozeneho s jeho nároky odkázat na jiný příslušný orgán. K tomuto pojetí se stavím poněkud skepticky a v kapitole č. 8 uvádím možnosti zrychlení dokazování v adhezním řízení.

Závěrem nezbývá než shrnout, že postavení poškozeneho v rámci českého trestního řízení je institutem neustále se vyvíjejícím a z několika posledních legislativních počinů zákonodárce vyvozují, že ani jemu není lhostejno, jakým způsobem je s poškozeneými osobami v České republice nakládáno. Abych odpověděl na svou tezi vytyčenou v úvodu diplomové práce, současnou právní úpravu postavení poškozeneho nemohu považovat, vzhledem k uvedeným kritikám, za dostatečnou. Nicméně musím konstatovat, s přihlédnutím k zákonodárcevě aktivitě, že ochrana osob trestným činem poškozeneých a jejich postavení v trestním řízení, se pomalu, ale jistě přibližuje ke svému kýženému cíli, kterým je postavit poškozeneho naroveň procesnímu postavení osoby obviněné.

11 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Publikace

- ČÍSAŘOVÁ, Dagmar a kol. *Trestní právo procesní*. 4. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2006, 871 s.
- ČÍSAŘOVÁ, Dagmar, ČÍŽKOVÁ, Jana. *Poškozený v československém trestním řízení*. Praha: Universita Karlova, Iuridica Monographia, 1982, č. XXXVII, 85 s.
- ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník*. Velký akademický komentář. 1. svazek. §§ 1-487. Praha: Linde, 2008, 1391 s.
- GRŮVNA, Tomáš. *Soukromá žaloba v trestním řízení*. Praha: Karolinum, 2005, 121 s.
- IVOR, Jaroslav a kol. *Trestné právo procesné*. 1. vydání. Bratislava: IURA EDITION, 2006, 993 s.
- JELÍNEK, Jiří. *Poškozený v českém trestním řízení*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 1998, 190 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 2. vydání. Praha: Leges, 2011, 1280 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 2. vydání podle novelizované právní úpravy účinné od 1. 9. 2011. Praha: Leges, 2011, s. 816.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vydání podle novelizované právní úpravy účinné od 1. 1. 2010. Praha: Leges, 2010, 784 s.
- JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, 896 s.
- LÁTAL, Jaroslav. *Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení: Příručky ministerstva spravedlnosti, SVAZEK 54*. 1. vydání. Praha: SEVT, 1994, 255 s.
- MUSIL, Jan, KRATOCHVÍL, Vladimír, ŠÁMAL, Pavel a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo procesní*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007. 1166 s.
- RŮŽEK, Antonín. *Obžalovací zásada v československém socialistickém trestním řízení*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1964, 218 s.
- RŮŽIČKA, Miroslav, PŮRY, František, ZEZULOVÁ, Jana. *Poškozený a adhezní řízení v České republice*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007, 730 s.
- SOLNAŘ, Vladimír. *Učebnice trestního řízení platného v zemi české a moravskoslezské*. 1. vydání. Praha: Melantrich 1946, 224 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád*. Komentář. 1. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. 1501 s.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní řád*. Komentář. 2. díl. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2008. 1508 s.
- ŠČERBA, Filip. *Výběrová bibliografie článků z trestního práva 1997 – 2005*. Praha: Linde, 2006. 239. s.

Odborné články a ostatní zdroje

- BEDNÁŘ, Jiří. *Postavení poškozeného v trestním řízení zejména s přihlédnutím ke novým institutům trestního řádu* (Doktorská disertace). Praha: Univerzita Karlova, 1998, 114 s.
- GLATZOVÁ, Andrea. Předpoklady pro přiznání soukromoprávních nároků v adhezním řízení. *Trestněprávní revue*, 2012, č. 1, s. 6.
- GRÍVNA, Tomáš. Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 12, s. 321.
- HORÁKOVÁ, Kateřina. Věcný záměr nového trestního řádu – odklony a dohadovací řízení. *Státní zastupitelství*, 2011, č. 3, s. 5 – 6.
- JELÍNEK, Jiří. Poškozený, náhrada škody, nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení v novele trestního řádu 2011. *Kriminalistika*, 2011, č. 4, s. 267.
- JELÍNEK, Jiří. Postavení poškozeného v trestním řízení – možnosti zdokonalení právní úpravy nejsou vyčerpány. *Kriminalistika*, 2003, č. 2, s. 113.
- JELÍNEK, Jiří. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 2001. *Kriminalistika*, 2002, č. 1, s. 29 – 30.
- JELÍNEK, Jiří. Poškozený po novele trestního řádu 2001, *Bulletin advokacie*, 2001, č. 11 – 12, s. 67.
- KUČERA, Jiří. Adhezní řízení a jeho vztah k civilnímu procesu. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 9, s. 260.
- LÁTAL, Jaroslav. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody v adhezním řízení. *Právní rozhledy*, 1994, č. 10, s. 345
- PETŘÍČEK, Libor. K postavení poškozeného v trestním řízení, *Bulletin advokacie*, 2002, č. 6 – 7, s. 65.
- POLMOVÁ, Olga. Problematika institutu společného zmocněnce. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 4, s. 111.
- RŮŽIČKA, Miroslav, ŠABATA, Karel. Dohoda o vině a trestu de lege ferenda v České republice a možnosti využití slovenské právní úpravy. *Státní zastupitelství*, 2009, č. 6
- SOTOLÁŘ, Alexander. K některým specifickým uplatnění zvláštního způsobu řízení v trestních věcech mladistvých. *Trestněprávní revue*, 2004, č. 3, s. 68
- SUCHÝ, Oldřich. Odklon v trestním řízení. *Právník*, 1991, č. 3, s. 248 – 255.
- ŠČERBA, Filip. K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým. *Trestní právo*, 2005, č. 5, s. 16.
- VANTUCH, Pavel. K oprávnění poškozeného nahlížet do spisů ve stadiu postupu před zahájením trestního stíhání. *Trestněprávní revue*, 2005, č. 6, s. 145 – 148.

VANTUCH, Pavel. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 1, s. 16.

VANTUCH, Pavel. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh?. *Právní praxe*, 1994, č. 3, s. 152.

VISINGER, Radek. Náhrada nemajetkové újmy v adhezním řízení. *Trestněprávní revue*, 2011, č. 3, s. 75.

Internetové zdroje

KRISTKOVÁ, Veronika a kol. *Legislativní ochrana obětí trestných činů před drubotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. Právní analýza a návrhy systémových změn*. Brno: Liga lidských práv, 2007. Dostupné na:

<http://www.llp.cz/files/file/Analyza1_viktimizace_soukromi_Liga_lidskych_prav.pdf>.

PALEČKOVÁ, Tereza. *Zákon o obětech trestné činnosti posílí jejich práva a ochranu*. [online]. Justice.cz, 11. července 2011 [cit. 10. 1. 2012]. Dostupné na:

<<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=2375&d=317656>>.

Prezentace z tiskové konference Ministerstva spravedlnosti ze dne 11. 7. 2011. Dostupné na:

<<http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=2375&d=317656>>.

Právní předpisy a důvodové zprávy

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 527/1990 Sb., o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 301/2005 Z. z., trestný poriadok, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů (antidiskriminační zákon)

Zákon č. 119/1873 ř. z., trestní řád

Zákon č. 87/1950 Sb., trestní řád

Zákon č. 64/1956 Sb., trestní řád

Vyhlášku Ministerstva zdravotnictví č. 440/2011 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění, ve znění pozdějších předpisů

Důvodová zpráva k novele trestního řádu provedené zákonem č. 181/2011 Sb.

Důvodová zpráva k zákonu č. 209/1997 Sb.

Shrnutí

Diplomová práce se věnuje jednomu z nejdůležitějších subjektů trestního řízení, kterým je poškozený. Cílem práce je pojednat o postavení poškozeného v trestním řízení, o jeho procesních právech a povinnostech, jakož i provést zhodnocení současné právní úpravy a pokusit se tak odpovědět na otázku, zda právní úprava postavení poškozeného v českém trestním řízení je dostatečná.

Práce se postupně zabývá historickými aspekty postavení poškozeného, pojmem poškozený v trestním řízení, na což navazuje kapitola zabývající se odlišením pojmů poškozený a oběť trestného činu. Samotné jádro diplomové práce představují kapitoly týkající se procesních práv poškozeného, institutu trestního stíhání se souhlasem poškozeného a adhezního řízení. Závěrem jsou navrženy změny právní úpravy, jejichž provedením může dojít k posílení procesních práv poškozeného.

Diplomová práce vychází z právního stavu účinného k 1. lednu 2012, přičemž značná její část je ovlivněna novelizací trestního řádu č. 181/2011 Sb., která se výrazně dotkla samotné definice pojmu poškozený v trestním řízení a podstatně změnila rozsah adhezního řízení.

Abstract

This diploma thesis deals with one of the most important subjects of criminal proceedings called the „Damaged Person“. Goal of my thesis is to discuss the procedural position of the Damaged Person under current Czech Criminal Procedure Code. I am analyzing his/her procedural rights in order to consider if the status of Damaged Person is sufficient enough or it needs to be improved.

First chapter explains historical aspects of the Damaged's position in the Czech criminal proceeding. In the following chapters the definition of the Damaged Person is given and two terms the Damaged Person and the Victim of a Crime are distinguished. Further chapters of the thesis are dedicated to the core of the topic. They deal with legal institutes such as the procedural rights, Criminal Prosecution with the Consent of the Damaged Person and Adhesive Proceedings. In the end of the thesis, I am providing several legislative improvements which could be made in order to strengthen the position of the Damaged Person in the Czech Criminal Proceedings.

My diploma thesis is based on the laws applicable in 1st of January 2012 and the significant part of the thesis is influenced by the amendment of the Criminal Procedure Code n. 181/2011 S. b. which has changed the definition of the Damaged Person and the extent of the Adhesive Proceedings.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV (KEY WORDS)

Seznam klíčových slov:

Poškozený v trestním řízení

Trestní řízení

Trestný čin

Oběť trestného činu

Subjekt trestního řízení

Obviněný

Procesní práva

Zmocněnec

Trestní stíhání se souhlasem poškozeného

Adhezní řízení

Nemajetková újma

Keywords:

Damaged Person in the Criminal Proceedings

Criminal Proceedings

Crime

Victim of a Crime

Subject of Criminal Proceedings

Accused Person

Procedural Rights

Proxy

Criminal Prosecution with the Consent of the Damaged Person

Adhesive Proceedings

Immaterial Damages